

Muinais 1 1999 tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Halikosta uusi miekka

Soikeiden tuluskivien konteksti

Rekikylä - suuri kivikauden kylä

Tuhoutuuko keskiajan Turku?

MUINAISTUTKIJA 1/1999

Vastaava toimittaja:

Petri Halinen, HY arkeologian laitos, PL 13, 00014 Helsingin yliopisto.
Puh. 09-19123577. Sähköposti: Petri.Halinen@helsinki.fi

Toimituskunta:

Jouko Pukkila, TY arkeologian osasto, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.
Puh. 02-33351.

Tuija Kirkinen, HY arkeologian laitos, PL 13, 00014 Helsingin yliopisto.
Puh. 09-19123579. Sähköposti: Tuija.Kirkinen@helsinki.fi

Eero Muurimäki, Purokatu 15 A, 40600 Jyväskylä. Puh. 014-616881.

Jari Okkonen, OY arkeologian laboratorio, PL 400, 90571 Oulun yliopisto.
Puh. 08-5533236. Sähköposti: jokkonen@koivu.oulu.fi

Pirjo Hamari, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.
Puh. 09-40501. Sähköposti: Pirjo.Hamari@nba.fi

Muinaistutkija ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 420 kpl. ISSN 0781-6790.
Taitto Pirjo Hamari. Kannen suunnittelu Mikael E. T. Manninen.
YLIOPISTOPAINO, Helsinki 1999.

Muinaistutkijan vuosikerran **tilaushinta** Suomeen 100 mk, ulkomaille 120 mk.

Tilausosoite: Muinaistutkija, Suomen arkeologinen seura, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.

Irtonumeromyynti: Akateeminen kirjakauppa, Helsinki. Tiedekirja, Helsinki.

Ilmoitusten hinnat: takakansi 400 mk (½ sivua 200 mk), takakannen sisäpuoli 350 mk (½ sivua 175 mk), sisäsivut 300 mk (½ sivua 150 mk).

Kirjoitusten laatimisohteet: Muinaistutkija julkaisee arkeologisia ja arkeologiaa sivuavia artikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja, kirjojen ym. julkaisujen ja näyttelyjen arvosteluja ja esittelyjä. Käsikirjoitukset lähteteään Muinaistutkijan vastaavalle toimittajalle yllä olevaan osoitteeseen. Ne tulee toimittaa levykkeellä, mieluiten PC:n WP tai Microsoft Word -muodossa. Muista tiedostomuodoista pyydetään sopimaan etukäteen. Toimitukselle lähetetään levykkeen lisäksi myös paperituloste. Levykkeitä ei palauteta kirjoittajille.

Lehteen tuleva aineisto on jätettävä vastaavalle toimittajalle viimeistään **28.2.** (nro 2/99) ja **31.8.** (nro 3/99).

Suomen arkeologinen seura perustettiin vuonna 1982 ylläpitämään eri tehtävissä toimivien suomalaisten arkeologien keskinäisiä kontakteja. Tieteellisen ja muun alaan kohdistuvan keskustelun virittäminen sekä arkeologisen tutkimuksen tason kohottaminen ovat seuran toiminnan päämääriä. Muinaistutkija on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä lehti lähinnä kotimaisia arkeologeja ja arkeologian harrastajia varten.

SISÄLLYS

Rekikylä - kivikautinen kylä Ylikiimingissä	2
<i>Petro Pesonen</i>	
Ristiretkiaikaiset ruumishaudat lasten aseman kuvastajina	16
<i>Raija Ylönen</i>	
Soikeiden tuluskivien konteksti	24
<i>Hanna-Maria Pellinen</i>	
Halikonjokilaakson rautakautiset muinaisjännökset eli inventoinnin ihmeellinen maailma	39
<i>Esa Mikkola</i>	
Stratigrafiset yksiköt ja historiallinen menneisyys - yksiköiden tulkinnasta ja siihen liittyvistä ongelmista	51
<i>Marita Kykyri</i>	
Keskiajan tutkimista ja tuhoamista Turussa	59
<i>Mika Lavento ja Georg Haggrén</i>	
Kolumni: Kontaktiseminaari englantilaisittain - TAG 98	63
<i>Ulla Rajala ja Juha-Matti Vuorinen</i>	
Arvostelu: Kivikauden Suomi	65
<i>Eero Muurimäki</i>	
Arvostelu: Johdatusta skandinaviseen mytologiaan	68
<i>Sanna Jokela</i>	

KESKUSTELUA KULTTUURIPERINNÖSTÄ

Petri Halinen

Arkeologia ja muutkin humanistiset tieteet joutuvat koko ajan taistelemaan olemassaolonsa oikeutuksesta. Kulttuuriperinnön luulisi olevan koko väestöä kiinnostava alue, mutta näin ei kuitenkaan ole. Tutkimus - uuden aineiston hankinta, olemassa olevan analysoiminen - ja opetus kilpailevat muiden ihmisiä kiinnostavien asioiden kanssa.

Tutkimus on riippuvainen projektien saamasta rahoituksesta ja virassa olevien mahdollisuuksista tutkia työnsä puitteissa. Muinaismuistolain avulla voidaan arkeologiaa tutkia muinaisjännöksen tuhoajan kustannuksella. Sen avulla on voitu pelastaa lähdeaineistoa sekä Suomen esihistorian että historian tutkimusta varten. Lain tarkoitus on ollut säilyttää kulttuuriperintöä myös tulevaisuutta varten.

Kulttuuriperinnön säilyttäminen ei ole vain viranomaisasia tai viranomaisten ja tutkijuksia kustantavan rakennuttajan välinen asia, vaan kaikkien meidän yhteinen asiamme. Keskustelua siitä, miten kulttuuriperintöä säilytetään, pitää käydä jatkuvasti. Myös tapauskohtaisesti, jos on tarpeen. Keskusteluun saavat ja myös pitää arkeologien osallistua, myös sellaisten, joilla ei ole virkaa tai asemaa missään järjestössä. Jos epäkohtia havaitaan, niihin pitää puuttua. Marraskuinen Turun tapaus ei ole ainoa laatuaan, se oli ehkä vain kärjistynyt esimerkki kaikkien silmien edessä. Keskustelua käydään myös tämän julkaisun palstoilla. Sitä kannattaa seurata.

REKIKYLÄ - KIVIKAUTINEN KYLÄ YLIKIIMINGISSÄ

Petro Pesonen

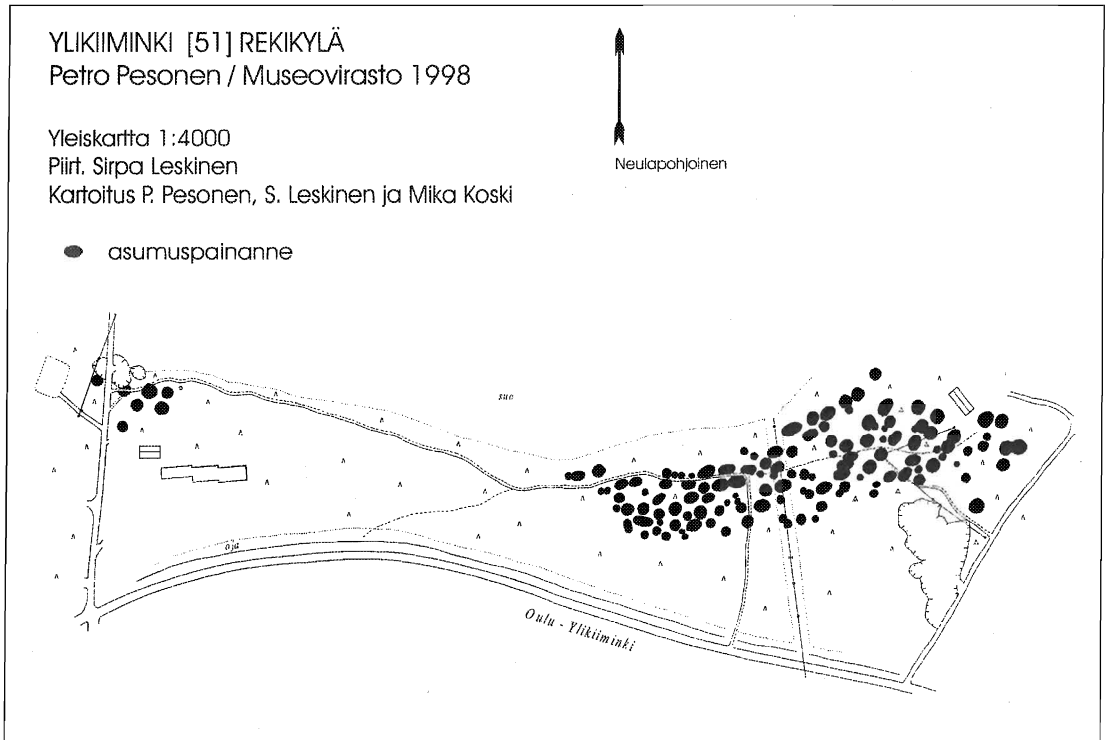
Tämän artikkelin synnyn perimmäisenä syynä on Ylikiimingin kunnassa sijaitsevan laajan Rekikylän asumuspainannealueen esittely. Rekikylän muinaisjäännös on yksi suurimpia laatuaan Suomessa ja Skandinaviassa. Jotta ylisanat eivät kaikuisi tyhjän päällä, aion myös luoda yleissilmäyksen Suomen asumuspainanteisiin, joita arkistotietojen perusteella tunnetaan Suomessa nyt n. 3200 kpl n. 560 kohteesta. On ehkä kiinnostavaa myös tuoda esille joitakin näkökantoja kivikautisen asutuksen taajuudesta asumuspainannehavaintojen perusteella.

1. Johdanto

Rekikylän painanneasuinpaikan löysi fil.maist. Mari Mäki-Petäys keväällä 1998. Asuinpaikka sijaitsee Ylikiimingin kirkonkylästä n. 7 km Ouluun päin, Rekikylässä, Kiiminkijoen etelärannalla. Joen ja asuinpaikan välillä on nykyään alavaa suota. Tarkastin paikan yhdessä Sirpa Leskisen, Mika Kosken, Satu Koiviston ja Sanna Saunaluoman kanssa kesäkuun alussa Mäki-Petäyksen ilmoituksen johdosta. Heti paikalle saavuttuamme kävi selväksi, että kyseessä oli erittäin merkittävä ja laaja kivikautinen asumuspainannealue. Pikaisen ensisilmäyksen perusteella arvioimme paikalla olevan jopa lähes 100 asumuspainannetta. Välittömästi heräsi myös ajatus alueen kartoittamisesta, koska ilman kunnollista karttaa näin laajasta alueesta on hyvin vaikea saada minkäänlaista yleiskäsitystä. Kartta on välttä-

mätön myös suojelutarkoituksia varten, varsinkin kun otetaan huomioon, että alueen kaakkoissyrajässä on jatkuvasti käytössä oleva laaja hiekkakuoppa. Ylikiiminki on muutenkin enemmän tai vähemmän raikattu valtavilla hiekkakuopilla, joista otetulla aineksella lähialueen infrastruktuuria lienee viime vuosikymmeninä rakennettu.

Kartoittaminen onnistui siten, että kaksi viimeistä työpäivää Yli-Iin Kierikinkankaan kaivauksella määrättiin kaivajien vapaapäiväksi, jolloin kartoitimme Rekikylän asuinpaikan yhdessä Sirpa Leskisen ja Mika Kosken kanssa 1.-2.7.1998 (kartta 1). Kartoitus ei olisi onnistunut tässä ajassa ilman takymetrin apua, joka meillä oli käytössä Kierikinkankaalla. Kartoitus tapahtui siten, että paikalle luotiin pohjois-eteläsuuntainen koordinaatisto ja siirrettiin korkeus läheiseltä valtakunnalliselta korkeuskiintopisteeltä. Painanteista mitattiin pääsääntöisesti vain keskipiste (x, y, z) ja mitat otettiin yksinkertaisesti askelmitalla. Painanteen reunaa edustaa taite, jossa maanpinta lähtee laskemaan kuopanteen keskustaa kohti. Painanteiden lisäksi kartoitettiin ympäröiviä ilmiöitä, kuten teitä ja polkuja. Rekikylässä kartoitettiin yhteensä 137 erikokoista painannetta, lisäksi alueen itälaidalla havaittiin vielä ainakin yksi painanne, jota ei ehditty kartoittaa. Alueen koillislaidalla olevan talon perunamaan kohdalla on asukkaan mukaan ollut yksi painanne. Mahdollisesti muuallakin talon pihapiirissä on ollut nyt tuhoutuneita asumuspainanteita. Kaikkiaan Rekikylä on ollut siten n. 140 painanteen kohde, lukumäärältään se on Pohjois-Pohjanmaan suurin.

Kartta 1. Rekikylän asuinpaikan yleiskartta.

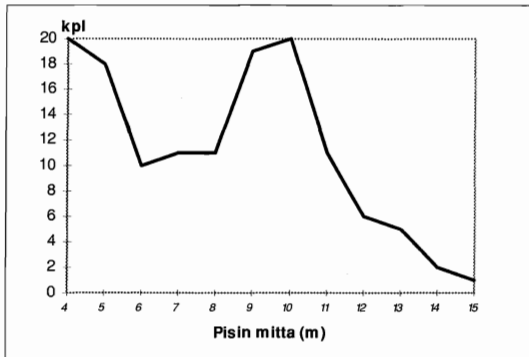
Rekikylä sai rekisterinumerokseen Ylikiiminki 51. Kunnan aiemmin tunnetut 50 muinaisjäänöskohdetta jakautuvat seuraavasti: 7 kivistä asuinpaikkaa, 4 kiviröykkiökohdetta ja 2 jätinkirkkoa. Loput kohteista ovat epämääräisiä kivirauunioita ja kivi- tai rautakautisia löytöpaikkoja. (Vanhatalo 1988; Sarkinen & Torvinen 1995.) Tunnetuimmat kivistä asuinpaikat ovat Säävälän Latokangas ja Vepsän Vepsänkangas, joilla on suoritettu arkeologisia kaivauksia. Latokankaan asuinpaikka ajoittuu kampakeramiikan aikaan, löytöinä on varhaiskampakeramiikkaa (Ka I:1), Säräisniemi 1 -keramiikkaa, varhaista asbestikeramiikkaa sekä tyypillistä kampakeramiikkaa (Mäkivuoti 1991). Vepsänkankaan asuinpaikalta on pelkästään Säräisniemi 1-keramiikkaa ja siihen liittyviä löytöjä (Koivisto 1998: 45). Artikkelin aiheen kannalta mielenkiintoisia ovat myös jätinkirkot, joita on Keskimäisenkankaalla ja Luola-aholla, lähellä Kiimingin rajaa. Kunnan alueella on myös rakkakuoppia

ja kehärykkiöitä, joista osa saattaa liittyä kivistä asutukseen.

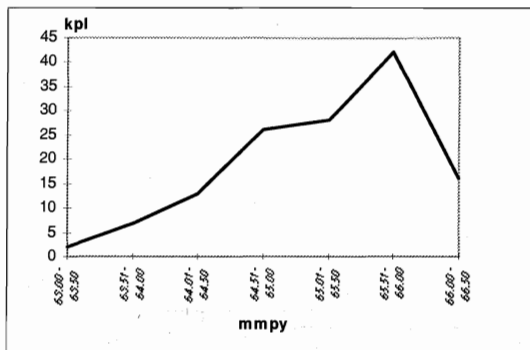
2. Rekikylän painanteet ja asuinpaikan ajoitus

Rekikylässä on sekä pyöreitä että soikeita painanteita. Soikeiden leveys on tavallisesti 4/5 pituudesta, (esim. 8 x 10 m) tai 3/4 pituudesta (esim. 6 x 8 m). Suurimman painanteen koko on n. 15 x 10 m ja pienimmät ovat halkaisijaltaan n. 4 m. Oheiseen diagrammiin (kaavio 1) on koottu tiedot painanteiden pisimmistä mitoista, keskiarvon ollessa n. 8 m. Painanteet ovat siis keskimäärin varsin suuria. Painanteiden syvyys korreloi tavallisesti myös niiden laajuuden kanssa. Syvimmät lienevät olleet n. 1,5 -metrisiä.

Lähes kaikista painanteista mitattiin myös absoluuttinen korkeus (mmpy), mittapiste oli painanteen keskellä, syvimmällä kohdalla.

Kaavio 1. Rekikylän asumuspainanteiden koko: painanteen pisin mitta (m).

Kaavio 2. Rekikylän asumuspainanteiden pohjan korkeus (mmpy).

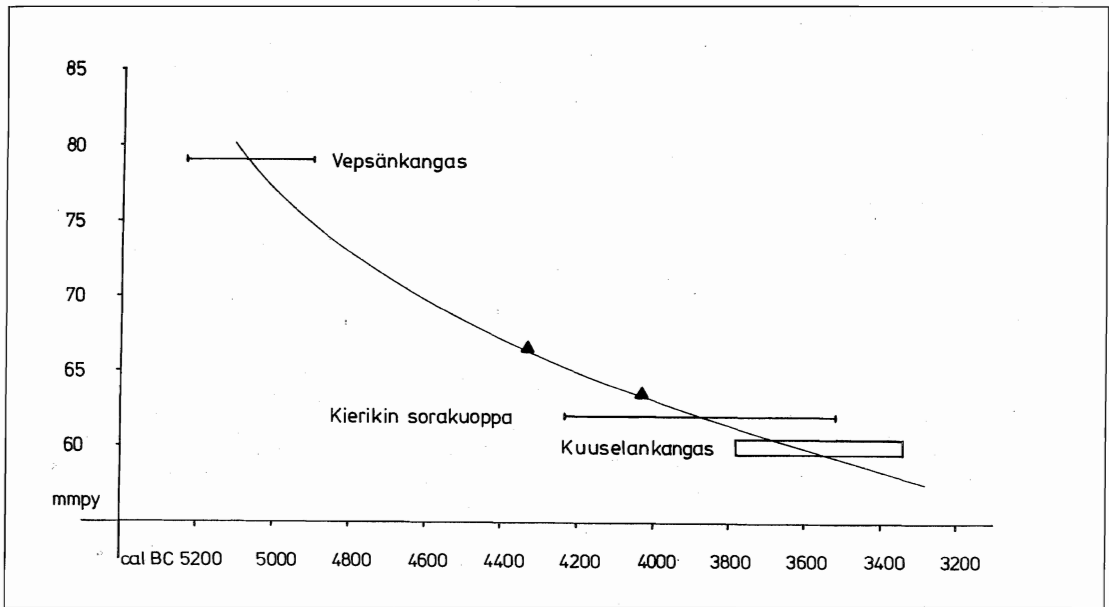
Korkeustiedot on kerätty oheiseen diagrammiin (kaavio 2). Kuten edellä mainittiin, on osa painanteista varsin syviä ja osa taas hyvinkin matalia, ehkä vain 50 cm. Näin tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia, vaan esim. keskisen alueen syvät ja suuret painanteet ovat diagrammissa ikään kuin liian matalalla. Pohjan mittaaminen on toisaalta sikäli hyödyllistä, että veden korkeus ei ole voinut olla painanteen käyttöaikana tätä ylempänä. Joka tapauksessa diagrammista ilmenee, että alimman painanteen pohja on n. 63.25 mmpy ja ylimmän vastaavasti n. 66.25 mmpy. Korkeuseroa on siis maksimissaan vain 3 m. Mediaanikorkeus on 65.25-65.50 mmpy välillä.

Kiiminkijokilaaksolle ei ole tehty rannansiirtymiskäyrää sopivien ajoitusten toistaiseksi puuttuessa. Ainoat sopivat ovat Sär 1 -keramiikkaan liittyvät ajoitukset Ylikiimingin

Vepsänkankaan asuinpaikalta (Koivisto 1998). Tilanne on toisaalta sikäli hyvä, että Rekikylä ja Yli-Iin Kierikki ovat suurinpiirtein samalla maankohoamisisolaasilla (ks. Schulz 1996:6, kuva 1), jolloin Yli-Iin Kuuselanlankaan (Halinen & al. 1998:33) ja Kierikin sorakuopan (Jungner & Sonninen 1996:68) julkaistuja ajoituksia ja korkeuksia voidaan jollain tarkkuudella verrata Rekikylään. Lisäajoituksia voitaneen odottaa lähitulevaisuudessa Varhain Pohjoisessa -hankkeen karsta-ajoitusten sekä Yli-Iin muiden kaivausten julkaisemisen myötä. Perämeren pohjoisrannikolle kalibroitu rannansiirtymiskäyrä on tehty, ja siitä saataneen jonkinlainen käsitys rannansiirtymisen vauhdista myös tällä alueella (Okkonen & Petäjä-Ronkainen 1996:2).

Rannansiirtymiskäyrän voi koemielessä piirtää kulkemaan Vepsänkankaan (79 mmpy), Kuuselanlankaan (59,5 - 60,5 mmpy) ja Kierikin sorakuopan (62,5 mmpy) kalibroittujen ajoitustulosten kautta (kaavio 3). Korkeusluvut ovat itse asuinpaikan korkeuksia, eivät oletetun vedenpinnan - joten verrattaessa Rekikylää ko. käyrään täytyy myös sen korkeutena käyttää itse asuinpaikan korkeutta (63.25-66.25 mmpy). Tällöin käyrältä saadaan asuinpaikalle ajoitukseksi n. 4300-4000 cal BC. Ajoitus vastaa vanhempaa tyypillistä kampakeramiikkaa, joka sopii hyvin yhteen löytöjen kanssa. Perämeren rannansiirtymiskäyrä antaa n. 200-300 vuotta nuoremman tuloksen, mutta samaisesta käyrästä voi päätellä että 3 metrin korkeusero (kuten Rekikylässä) tarkoittaa vain 160 vuoden ajanjaksoa. Tätä voinee pitää myös Rekikylän asuinpaikan maksimikäyttöikä, sikäli kuin asuinpaikka on sijainnut meren rannalla. Asuinpaikan edustan soistuminen ei joka tapauksessa liene antanut asutukselle kovin paljon lisääikää.

Tyypilliseen kampakeramiikkaan viittaavat myös polkujen pinnalta ja omakotitalon perunamaalta kerätyt löydöt: tyypillistä kampakeramiikkaa, pii- ja kvartsi-iskoksia sekä palanutta luuta. Vaikka keramiikka pääosin onkin pohjanmaalaisittain orgaanisekoitteista, on joukossa myös hiekkasekoitteisia paloja.

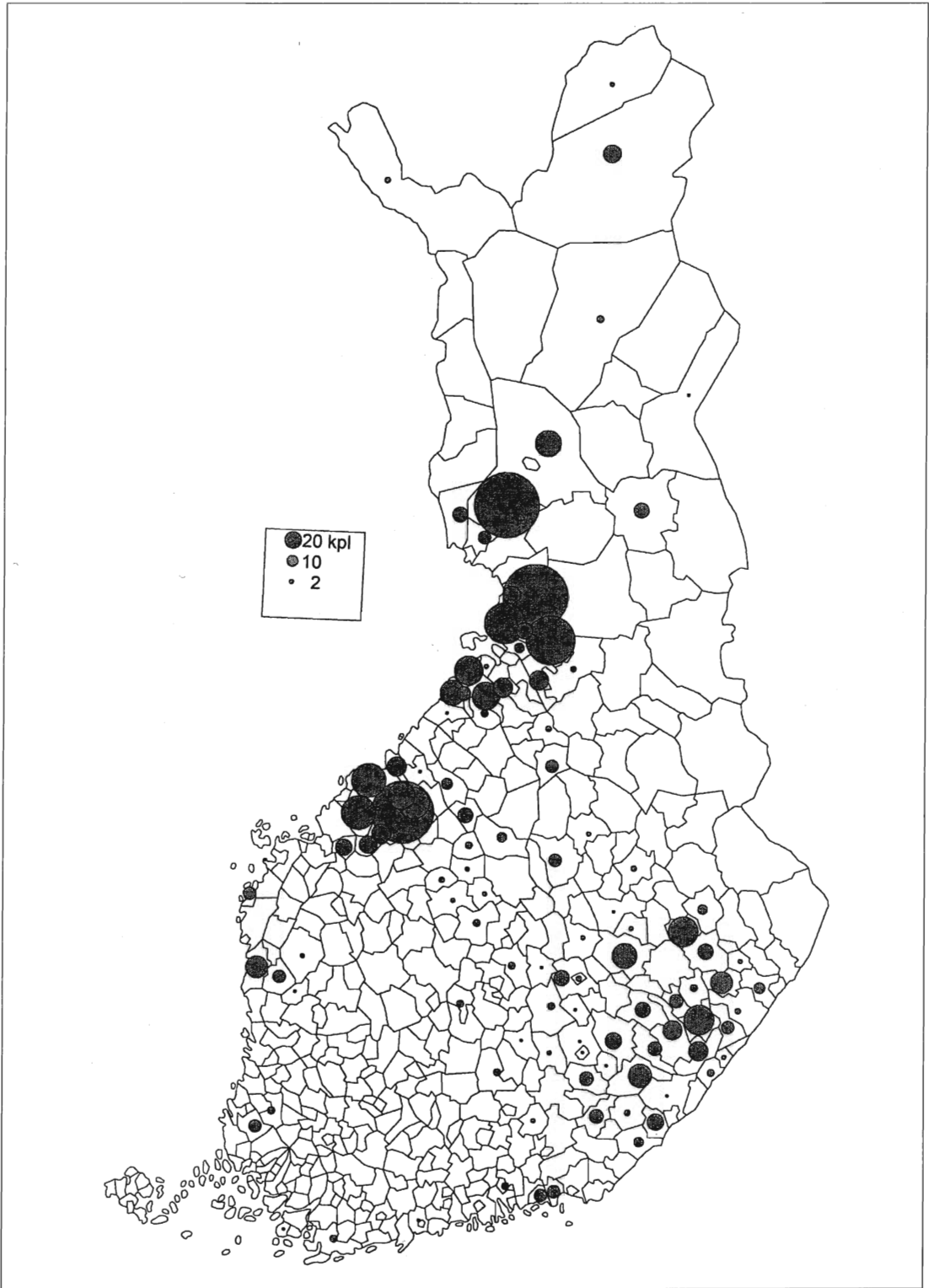
Kaavio 3. Kokeellinen kalibroitu rannansiirtymiskäyrä Kiiinki- ja Iijokien alueelle. Vepsänkankaan, Kierikin sorakuopan ja Kuuselankankaan kalibroidut ajoitukset 2 sigman varmuudella. Mustat kolmiot = Rekikylän minimi- ja maksimikorkeus em. ajoitusten kautta vedetylle käyrälle sijoitettuna. Vepsänkangas: Hel-4127, 6170 $\pm$ 90 BP (5230-4950 cal BC), Hela-235, 6065 $\pm$ 75 BP (5200-4900 cal BC), Hela-236, 6120 $\pm$ 75 BP (5210-4940 cal BC). Kierikin sorakuoppa: Hel-2466, 5130 $\pm$ 130 BP (4220-3780 cal BC), Hel-2472, 5180 $\pm$ 140 BP (4230-3810 cal BC), Hel-2474, 5050 $\pm$ 130 BP (3990-3700 cal BC), Hel-2475, 4890 $\pm$ 120 BP (3910-3520 cal BC). Kuuselankangas: Hela-74, 4770 $\pm$ 100 BP (3690-3370 cal BC), Hela-75, 4840 $\pm$ 110 BP (3780-3380 cal BC), Hela-76, 4820 $\pm$ 100 BP (3780-3380 cal BC), Su-2699, 4620 $\pm$ 50 BP (3510-3340 cal BC).

Hiekkasekoitteisuus on koristelun ohella yksi ominaisimpia vanhemman tyyppillisen kampakeraamiikan piirteitä. Vanhempaan jaksoon viittaa myös runsas piin käyttö. Esim. kesällä 1998 tutkitulla niinikään tyyppillisen kampakeraamiikan aikaisella Yli-Iin Kierikinkankaan asuinpaikalta löytyi vain yksi piartefakti, sekin valmis esine, nuolenkärki. Keramiikka Kierikinkankaalla onkin lähinnä nuorempaa tyyppillistä kampakeraamiikkaa. Runsaasti piitä, iskoksia, esineitä ja ytimiä, on nimenomaan vanhemman vaiheen asuinpaikoilla Itä- ja Etelä-Suomessa, esim. Kymin (Kotkan), Vantaan Maarinkunnaan-Stenkullan-Jokiniemen, Liedon Kukkarkosken ja Rääkkylän asuinpaikoilla. Omakotitalon perunamaalta on myös rombinmuotoinen reikäkivi - niinikään tyyppillisen kampakeraamiikan aikaan ajoittuva. Toistai-

seksi asuinpaikalta ei siis ole muuta kuin tyyppillisen kampakeraamiikan kulttuuriin ja aikaan sijoittuvaa materiaalia.

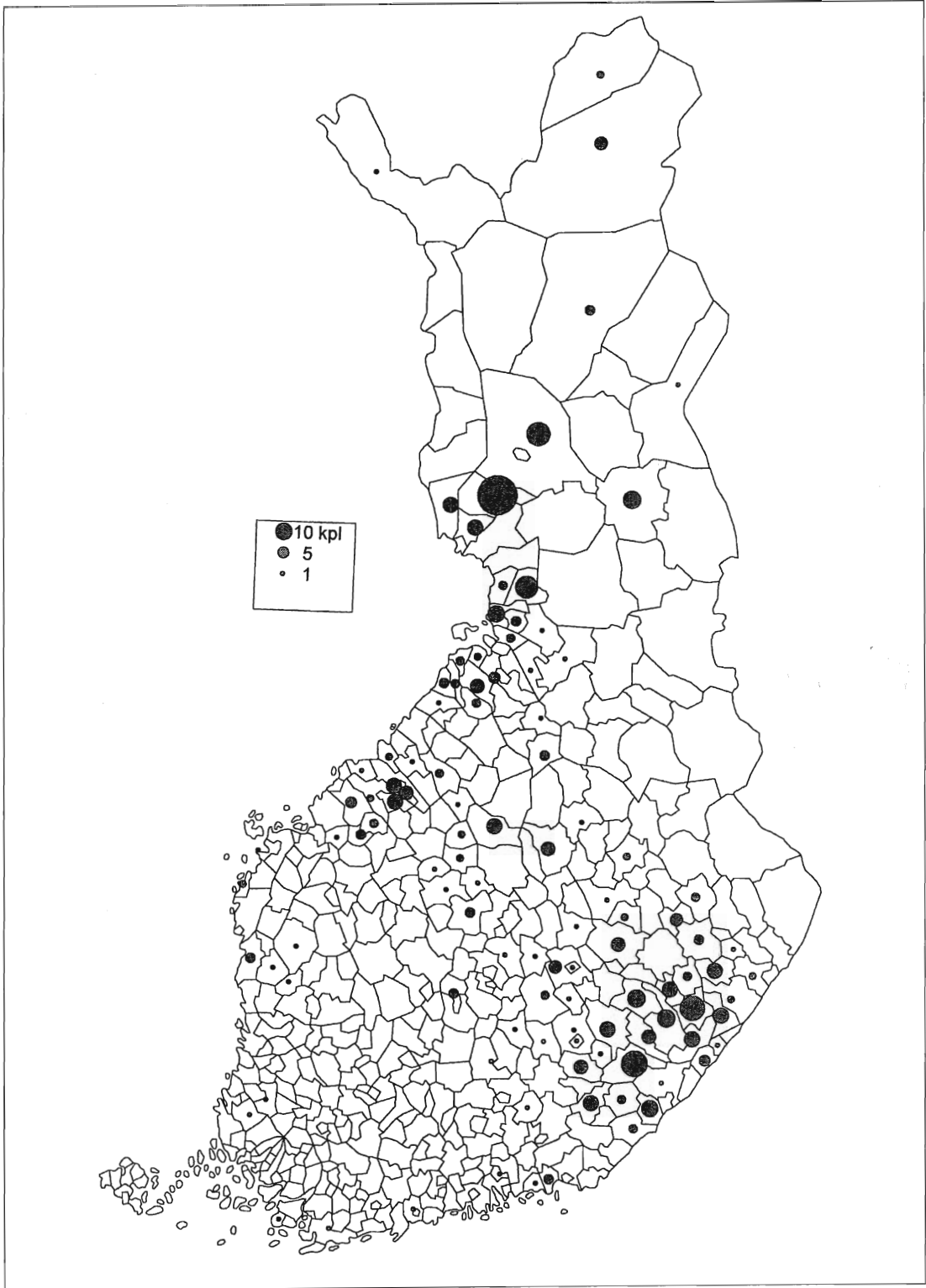
3. Asumuspainanteet, topografinen katsaus

Otsikko tarkoittaa sitä, että luvussa esitellään kahden kartan ja lyhyen maakunnallisen katsauksen muodossa tähän mennessä tunnetut kivi- ja varhaismetallikautiset asumuspainanteet Suomessa. Katsausta varten on käyty läpi Museoviraston arkeologian osaston arkistossa olevat inventointi-, kaivaus- ja tarkastuskertomukset tarpeellisilta osin; jonkin verran tietoa on kerätty kirjallisuudesta ja saatu muilta tutkijoilta.¹ Suomesta tunnetaan tällä hetkellä n.

Kartta 2. Suomen asumuspainanteet. Painanteiden lukumäärä kunnittain.

Kartta 3. Suomen asumuspainanteet. Painanneasuinpaikkojen lukumäärä kunnittain.

<i>Kunta</i>	<i>Nro</i>	<i>Paikka</i>	<i>Maakunta</i>	<i>Kpl+ pienet</i>	<i>Huom.</i>
Tervola	94	Kauvonkangas Siirtola	Lappi	225	kaiv. Kankaanpää 1998
Tervola	48	Törmävaara	Lappi	150+82 1986	kaiv. Ruonavaara 1980, 85, Heikkinen 1986
Kaustinen	2	Kangas	Keski-Pohjanmaa	138	kaiv. Halinen 1997
Ylikiiminki	51	Rekikylä	Pohjois-Pohjanmaa	134	
Tervola	122	Sirkonkangas 2	Lappi	74	
Kokkola		Köyris- ja Bläckis- åsen	Keski-Pohjanmaa	70	lukumäärä epävarma, kaiv. Sarvas 1982 -83, Seger 1984-86
Yli-Ii	38	Purkajasuo/Korvala	Pohjois-Pohjanmaa	68+3	kaiv. Schulz 1998
Yli-Ii	28	Kierikinkangas	Pohjois-Pohjanmaa	65+7	kaiv. Pesonen 1998
Pedersöre		Hundbacken/Mylly- kangas	Vaasan rannikkoseutu	58+38	kaiv. Miettinen 1979-81
Ullava	2	Peuranevankangas	Keski-Pohjanmaa	50	lukumäärä epävarma
Tervola	50	Törmävaara	Lappi	49+59	kaiv. Heikkinen 1986
Tervola	47	Törmävaara	Lappi	48+20 1985-86	kaiv. Ruonavaara 1980, Heikkinen
Tervola	98	Kankaanjänkä	Lappi	45+7	kaiv. Kotivuori 1995-96
Siikajoki	12	Miilukangas	Pohjois-Pohjanmaa	45	
Tervola	85	Mikonaho 1	Lappi	43	
Yli-Ii	56	Voima-Kuusela	Pohjois-Pohjanmaa	41+2 1998	kaiv. Itäpalo 1997, Heinäaho & Franzén
Haukipudas	22	Hiidenkangas	Pohjois-Pohjanmaa	40+13	kaiv. Mäki vuoti 1994, Okkonen 1995
Raahel	14	Kettukangas	Pohjois-Pohjanmaa	30	jätinkirkko, kaiv. Forss 1996
Tervola	49	Törmävaara	Lappi	27+3	
Tervola	123	Korpela	Lappi	26	

Taulukko 1. Suurimmat asumuspainannekohteet Suomessa.

<i>Kunta</i>	<i>Nro</i>	<i>Paikka</i>	<i>Maakunta</i>	<i>Kpl + pienet</i>	<i>Huom.</i>
Outokumpu	17	Lintutori	Pohjois-Karjala	18+ 43	kaiv. Karjalainen 1997
Rääkkylä	45	Vihil	Pohjois-Karjala	17	kaiv. Pesonen 1997
Outokumpu	2	Sätös	Pohjois-Karjala	15	kaiv. Meinander 1952, 65-66, 70, Karja- lainen 1992-94, 98
Leppävirta	30	Hiisimäki 1	Pohjois-Savo	14	
Kerimäki	4	Kankaanlaita	Etelä-Savo	14+1	kaiv. Pälsi 1929, Moisanen 1990-91
Kerimäki		Martinniemi	Etelä-Savo	13+2	kaiv. Halinen 1998
Leppävirta	16	Riihilahti	Pohjois-Savo	11+6	
Outokumpu	15	Pytylampi	Pohjois-Karjala	10+1	
Outokumpu	6	Laavussuo	Pohjois-Karjala	10+6	kaiv. Vanhatalo 1995, Karjalainen 1996
Punkaharju		Paaslahti	Etelä-Savo	10	epävarma lukumäärä
Ristiina		Aartamaniemi	Etelä-Savo	10	
Inari	13	Saamen Museo	Lappi	9	kaiv. Suominen 1984, Arponen 1987, Seppälä 1991-93
Liperi	12	Kangasranta 3	Pohjois-Karjala	8	
Tohmajärvi	11	Piilolahti	Pohjois-Karjala	8+4	
Pyhäntä		Kivijärvi NW	Pohjois-Pohjanmaa	8+1	
Savonlinna	133	Niittyrauta	Etelä-Savo	7	
Savonlinna	100	Hiekkaniemi	Etelä-Savo	7	epävarma lukumäärä
Juva		Hietaniemi	Etelä-Savo	7+1	
Joutseno	12	Suur-Suomensalo 2	Etelä-Karjala	7	
Rääkkylä	7	Pörrinmökki	Pohjois-Karjala	7+7	kaiv. Hintikainen 1990, Lavento 1991, Pesonen 1992-93, 96

Taulukko 2. Järvialueiden suurimmat asumuspainanneryhmät.

3200 asumuspainannetta, joista merkittävä osa on Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla.

Kartalla 2 on esitetty tunnettujen asumuspainanteiden kunnittainen jakauma, jossa kunkin kunnan asumuspainanteet on laskettu yhteen. Kartalla 3 taas esitetään painannekohteiden kunnittainen jakauma. Kohteen määrittely perustuu Museoviraston muinaisjäännösrekisteriin, muinaisjäännösluetteloihin sekä inventointikertomuksiin. Näin esimerkiksi Tervolan Törmävaara ja Kauvonkangas pitävät sisällään useita eri kohteita (vrt. Kotivuori 1993). Kartoilla on esitetty vain ns. isot asumuspainanteet, ts. sellaiset joiden pisin mitta on vähintään 4 m. Useilla kohteilla esiintyy myös pienempiä asuinpaikkakuoppia, keittokuoppia, pyyntikuoppia, varastokuoppia yms. Näitä ei pääsääntöisesti ole laskettu asumuspainanteiksi. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin muinaisrannikoilla on myös muita asumispainanteisiin verrattavia rakennelmia, etenkin jätinkirkkoja ja kivikossa olevia asuinpaikkavalleja, rakka-kuoppia ym. Myöskään näitä ei useimmissa tapauksissa ole otettu mukaan oheisiin karttoihin. Kartat kuvaavatkin siten sellaisten painanteiden levintää, joiden 1) pisin mitta on vähintään 4 m, 2) jotka ovat ilmeisesti asumiskäyttöön tarkoitettujen talo- tms. rakennelmien maahan kaivettuja pohjia ja 3) sijaitsevat useimmiten hiekkaisella maaperällä. Kaikki tiedot eivät inventointi- tai kaivauskertomuksissakaan aina käy ilmi, joten lukijan on tässä vaiheessa tyydyttävä kirjoittajan joskus subjektiiviseenkin tulkintaan. Oheisissa taulukoissa on lisäksi listattu 20 Suomen runsaspainanteisinta kohdetta (taulukko 1) ja 20 järviolueen suurinta asumuspainannepaikkaa (taulukko 2).

Lappi

Varsin suuri osa Suomen asumuspainanteista sijaitsee Lapissa. Maakunnan painannejakauma on erittäin Tervola-painotteinen, sillä kunnasta tunnetaan lähes 1000 asumuspainannetta (Kotivuori 1993:132). Koko Suomen laajin asumuspainannealue on Törmävaara, jossa on

todettu n. 315 varsinaista asumuspainannetta ja lisäksi vielä n. 200 pienempää kuoppaa. Törmävaara käsittää itse asiassa monta asuinpaikkaa parin kilometrin matkalla, suurimmasa yksittäisessä Törmävaaran asuinpaikassa (Tervola 48) on 150 suurta painannetta, myös kohteissa Tervola 41, 42, 47, 49 ja 50 on kymmeniä painanteita. Törmävaaralla on tutkittu kaivauksin 14 painannetta, jonka lisäksi usealla on tehty koekaivauksia (Kotivuori 1993:132). Törmävaaran kanssa Suomen suurimman tittelistä kilpailee samassa kunnassa sijaitseva Kauvonkankaan asumuspainannealue, jossa on n. 284 painannetta. Suurin Kauvonkankaan kohteista, Siirtola, käsittää jopa 225 asumuspainannetta, joten tällä perusteella sitä voidaan pitää Suomen laajimpana yksittäisenä asumuspainannekohteena. Kohteessa tutkittiin paria asumuspainannetta v. 1998. Toinen laaja kohde Kauvonkankaalla on Kankaanjänkä 45 asumuspainanteella. Täällä tehtiin kaivauksia v. 1995-1996. Kauvonkankaan ampumaradan asuinpaikalla on vielä 15 painannetta. Muita Tervolan rikkaita asumuspainannepaikkoja ovat Sirkonkangas 2 (74 painannetta), Mikonaho 1 (43 kpl), Korpela (26 kpl), Laajamaa 2 (24 kpl, yksi kaivettu), Mikonaho 3 (19 kpl), Veittonen (17 kpl), Sirkonkangas 1 (17 kpl), Hattuvaara (15 kpl), Mikonaho 2 (14 kpl), Veikkola (13 kpl), Ketola (12 kpl), Hannunpelto (12 kpl), Arto (11 kpl), Sirkonkeskijänkä (10 kpl) ja Honkasenkangas (10 kpl). Tervolassa on vielä muutama kohde, joissa on yli viisi painannetta.

Muun Lapin mainittavista kohteista ensimmäisenä on Etelä-Lapin järviolueen laajin asumuspainanneryhmä Posion Posionkangas 1:ssä, jossa on kuuden painanteen rivistö. Toinen ainakin posiolaisittain mielenkiintoinen kohde on Kuorikkikangas E, jonka painanteista toinen tutkittiin v. 1995 (ks. Pesonen 1996). Viisi tai useampia painanteita on seuraavissa kohteissa: Rovaniemen Kolpene, Kotijänkä ja Ojala, Siikaniemi ja Tapparaniemi (kaikissa lukumäärä tosin epävarma) sekä Tornion Kattilaharju S. Kaivauksia on tehty ainakin Enontekiön Myllymaalla, lisäksi Tervolan ja Rovanie-

men painanteita on tutkittu geokemiallisin menetelmin (Okkonen & Petäjä-Ronkainen 1996).

Pohjois-Pohjanmaa ja Kainuu

Lapin ohella Pohjois-Pohjanmaa on rikkainta asumuspainanneseutua, siellä painanteita on myös viime vuosina runsaasti tutkittu, erityisesti Yli-Iissä: Purkajasuon kohteilla, Kuuselankankaalla (esim. Koivunen 1996; Halinen & al. 1998), Kierikin sorakuopan asuinpaikalla, Voima-Kuuselassa ja koeluonteisesti myös Kierikinkankaalla. Eniten painanteita on kuitenkin Ylikiimingin Rekikylässä. Muita laajoja kohteita ovat Haukiputaan Hiidenkangas, Muhoksen Pyhäkoski, Raahen Kettukangas, Ruukin Sahaaja (Voimalinjan alapuoli), Siikajoen Miilukangas, Yli-Iin Haaramoukku N, Kierikinkangas, Kuuselankangas, Purkajasuo/Korvala ja Voima-Kuuse-la. Näissä kaikissa kohteissa suuria asumuspainanteita on yli 20 kpl. Pohjois-Pohjanmaalta tunnetaan vielä 13 sellaista kohdetta, joilla suuria painanteita on 10-20 kpl: Haukipudas Hiidenvaara, Ii Aaltokangas, Kiiminki Kalliomaa itäosa, mahdollisesti Liminka Heikinkangas ja Käyräkangas, Pattijoki Miilukangas, Raahe Huitunen SE, mahdollisesti Reisjärvi Mustalaimmäki, Ruukki Sahaaja N (suoniemeke), Yli-Ii Haaramoukku NW, Juutisenkangas, Kotikangas NE ja Purkajasuo/Vuornos. Painanteet keskittyvät kivikauden meren rannikkoseudulle, joskin laajahkoja painanneasuinpaikkoja on myös sisämaassa, järvien rannoilla: esim. Pyhännän Kivijärvi NW ja epävarmat paikat Reisjärven Mustalaimmäki sekä Sievin Hieta-kangas. Merkittäviä kaivauksia on tehty Yli-Iin lisäksi myös Oulun Peurasuon painanteella (ks. Alakärppä & al. 1998) ja Haukiputaan Hiidenkankaalla.

Kainuusta ei tunneta yhtään asumuspainannetta. Mahdollisesti syynä tähän on asuinpaikkojen tuhoutuminen suurten järvien säännöstelyn yhteydessä. Silti painanteita lie-nee mahdollista vielä löytää säännöstele-mättömien järvien rannoilta.

Keski-Pohjanmaa, Etelä-Pohjanmaa ja Vaasan rannikkoseutu

Keski-Pohjanmaan suurin asumuspainannekohde on Kaustisen Kangas, jossa on todettu n. 138 asumuspainannetta. Muita laajoja paikkoja ovat Kaustisen Kirkkoharju 1, Oosi N, Pläk-kisenharju 2, Kokkolan Köyris- ja Bläckisäsän, Kälviän Miekkaakaarat, Pahanportaanräme, Lohtajan Lehdenpalo ja Ullavan Peuranevan-kangas. Yhteistä Keski-Pohjanmaan asumuspainannekohteille on se, että niitä ei juurikaan ole kartoitettu. Muut kohteet ovat merenranta-asuinpaikkoja, mutta osa Kälviän ja Ullavan paikoista sijaitsee kovin korkealla ollakseen ainakaan neoliittisia merenranta-asuinpaikkoja. Arkeologia kaivauksia on tehty Kaustisen Kankaan asuinpaikalla (ks. Halinen 1997) ja Kokkolan Köyris- ja Bläckisäsänillä.

Etelä-Pohjanmaalla on neljä merkittävää asumuspainannepaikkaa: Alahärmän Haarus-kangas, Evijärven Kotikangas, Isojoen Rimpikangas E ja Korteesjärven Latokangas. Ilmeisesti laajin on Alahärmän Haarus-kangas (20 painannetta), tosin Evijärven Kotikankaalla epäillään olleen huomattavasti enemmän painanteita, kuin mitä siellä nykyään tiedetään olevan (n. 15 kpl, vrt. Miettinen 1983:92). Isojoen Rimpikankaan ja Kauhajoen Rytihaudan korkealla sijaitsevien kohteiden statusta on pidettävä toistaiseksi epävarmana ilman tarkempia tutkimuksia. Mielenkiintoiseksi Etelä-Pohjanmaan painanteet tekee aktiivinen tutkimushistoria, sillä painanteita on kaivettu useitakin Evijärven Kotikankaalla, Iso-kankaalla ja Timosessa (ks. Hiekkänen 1984; Miettinen 1983).

Vaasan rannikkoseudun laajin asumuspainanneryhmä sijaitsee Pedersören (Purmon) Hundbacken/Mylykankaalla, jossa on todettu n. 60 isoa ja n. 40 pientä painannetta. Muita yli 10 painanteen kohteita ovat Kristiinankaupungin Storåsen ja Brändåsen sekä Pedersören (Ähtävän) Nygårdsharju. Valitettavasti myös Vaasan seudun painannekohteiden määrittely kärsii puutteellisesta kartoituksesta. Kaivauk-

sia on tehty Pedersören Myllykankaalla (Mietinen 1982), Kristiinankaupungin Räväsensissa ja Korsnäsin metallikautisilla painanteilla Orrmoanissa ja Trofastbackenissa (Seger 1986 a & b).

Keski-Suomi, Pohjois-Savo, Etelä-Savo ja Pohjois-Karjala

Keski-Suomessa asumuspainanteita on usealla kohteella, mutta useita niitä on vain harvalla paikalla. Suurin asumuspainannekohde on Laukaan Hartikka, jossa niitä on neljä kappaletta. Kyyjärven Haapapuronkankaalla ja Kinulan Markoniemi-Hiekkalahdella on kolme painannetta ja kaksi painannetta on Kannonkosken Salmi-Pienihiekalla ja Karstulan Hämeenniemi 1:ssä. Kyyjärven kohde on yksi harvoja mesoliittiseksi todettuja asumuspainanneasuinpaikkoja. Keski-Suomessa asumuspainanteita ei ole tutkittu Hartikan koeluonteisia kaivauksia lukuun ottamatta (Miettinen 1992).

Pohjois-Savon kaikki laajemmat asumuspainannekohteet tunnetaan toistaiseksi Leppävirralta, jossa suurimmat kohteet ovat Hiisimäki 1, Riihilahti ja Tienpolvi. Hiisimäki 1:ssä on 14 suurta asumuspainannetta, Riihilahdessa 11 suurta ja kuusi pientä sekä Tienpolvessa viisi suurta ja kaksi pientä painannetta. Neljä asumuspainannetta on Leppävirran Hiisimäki 3:ssa ja kolme painannetta Pielaveden Kirkkosaari-Kivisalmi 2:ssa. Pohjois-Savossa asumuspainanteisiin on tehty vain joitakin koekuoppia.

Etelä-Savosta tunnetaan varsin paljon asumuspainannekohteita, koska inventointitilanne on siellä huomattavasti muita maakuntia parempi Savonlinnan Maakuntamuseon takavuosien tarmokkaasta työstä johtuen. Eniten asumuspainanteita on Kerimäen Kankaanlaidan asuinpaikalla (14 kpl), Kerimäen Martinniemiessä (13 kpl) sekä Ristiinan Aartaniemiessä ja Punkaharjun Paaslahdessa (n. 10 kpl kummassakin). Seuraavissa kohteissa on vähintään 5 asumuspainannetta: Juva Hieta-

niemi, Juva Ketveleenniemi, Kerimäki Lammenniemi, Kerimäki Myllylahti, Pieksämäen mlk Kaivannonhiekka, Punkaharju Petääniemi, Savonlinna Hiekkaniemi, Savonlinna Niittyrinta 3 ja Sulkava Toivotuksenlahti. Asumuspainanteita on kaivettu Kerimäellä (Kankaanlaidan, Martinniemi), Pieksämäen mlk:ssa (Naarjärvi, Vemmellahti 1), Pieksämäellä (Tahinniemi), Punkaharjulla (Petääniemi, Pusunmäki), Puumalassa (Käärmelahti), Rantasalmella (Ritokangas a, Pirskanlahti b), Savonlinnassa (Povenlahti) ja Sulkavalla (Ruunapäänniemi). Tutkimuksia painannekaivauksista ovat julkaisseet mm. Taisto Karjalainen (1998), Jukka Moisanen (1991), Heikki Matiskainen ja Timo Jussila (1984) ja C.F. Meinander (1976).

Pohjois-Karjalassa ovat Itä-Suomen laajimmat asumuspainannealueet, joista erityisen merkittävä on Outokummun Sätöksen tienoo. Laajin kohde on Outokummun Lintutorni, jossa on 18 suurta asumuspainannetta ja joukko pienempiä kuoppia ja painanteita, joista osa liittyyne asuinpaikkaan. Muita suuria kohteita Outokummussa ovat Sätös (15 painannetta), Laavussuo (10 kpl) ja Pytylampi (10 kpl). Pohjois-Karjalan toiseksi laajin asumuspainannekenttä on Rääkkylän Vihi 1, jossa on 17 suurta asumuspainannetta. Muita yli viiden painanteen asuinpaikkoja ovat Liperin Kangasranta 3, Rääkkylän Pörrinmökki ja Tohmajärven Piilolahti. Kaivauksia on tehty Outokummun Sätöksessä, Laavussuolla ja Lintutornissa, Rääkkylän Pörrinmökissä ja Vihi 1:ssä, Polvijärven Rukoushuoneen asuinpaikalla, Pyhäselän Rinkumäessä sekä Kesälahden Sirnihtassa. Tutkimuksia ovat julkaisseet Pesonen (1994; 1995; 1998), Karjalainen (1993; 1994; 1996a & b; 1998) ja Meinander (1976).

Etelä-Karjala ja Kymenlaakso

Etelä-Karjalan painanteista lähes kaikki on löydetty 1990-luvulla. Toistaiseksi laajin ryhmä on Joutsenossa, Suur-Suomensalo 2, jossa on n. seitsemän painannetta. Lappeenrannan Rutola-Hietarannassa ja Savitaipaleen Rajalammsuo

3:ssa on molemmissa viisi painannetta. Muita hieman laajempia kohteita ovat Joutsenon Huusniemi 1, jossa on kolme painannetta sekä seuraavat kahden asumuspainanteen paikat: Joutsenon Mietinsaari, Nievare ja Temoniemi, epävarma kohde Saaren kunnan Haikka sekä Savitaipaleen Rajalamminsuo 1 ja Suomensalo-Salolampi. Kaivaustutkimuksia on tehty vain Savitaipaleen Rovastinojan asumuspainanteella v. 1997. Kaikki kohteet ovat järvenranta-asuinpaikkoja kuten Itä-Suomessakin.

Kymenlaakson tunnetuista asumuspainanteista sen sijaan suurin osa on sijainnut meren rannalla. Laajin on Pyhtään Susikopinharju 1, jossa on ollut ehkä 10-13 asumuspainannetta. Kohde on poikkeuksellinen ajoitukseltaan, sillä se on todistettavasti mesoliittinen. Muut Kymenlaakson asumuspainanteet sijaitsevat Jaalan Pukisaarella (2 kpl), Kotkan Pykinkoskella (2 kpl), Kotkan (Kymen) Niskasuolla (3 kpl), Myllykoskella (2 kpl) ja Porkassa (4 kpl). Kymenlaakson painanteita on tutkittu poikkeuksellisen perusteellisesti, sillä ainoastaan Myllykoskella ei ole kaivettu. Niskasuon keramiikka-aineiston on julkaissut Jyri Kokkonen (1978). Jos paikalla on tutkittu asumuspainanne, sitä ei ole tehty ainakaan tietoisesti. Myös Porkan ja Pykinkosken suhteen tilanne on hieman epäselvä.

Pirkanmaa, Häme ja Päijät-Häme

Koko alueen ainoa arkistoitu asumuspainannekohde sijaitsee Sysmässä, Naumin leirikeskusten tuntumassa, josta Antti Bilundsen v. 1997 löysi. Paikalla on neljä ilmeistä laajaa asumuspainannetta, löytöinä paikalta on toistaiseksi vain kvartseja ja palanutta luuta. Pirkanmaalta on aivan viime vuosina löydetty myös joitakin painanteita, joista ei toistaiseksi ole vielä raporttia. Luultavasti asumuspainanteita löydetään tulevana vuosina lisää varsinkin Päijät-Hämeestä, Etelä-Päijänteen kunnista.

Uusimaa ja Itä-Uusimaa

Itä-Uudeltamaalta tunnetaan neljä asumuspainannetta Liljendalin Kvarnbackenista. Ne on myös kaikki tutkittu (ks. Rauhala 1977). Uudenmaan ensimmäinen tunnettu asumuspainanne on Espoon Puolarmetsän Malminmäen painanne, jonka Timo Jussila löysi Espoon inventoinnin yhteydessä. Kesällä 1998 tutkittiin ilmeisiä asumuspainanteita Tammissaaren Kråkmalmenin asuinpaikalla Vesa Laulumaan johdolla. Paikalla on neljä asumuspainannetta. Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla potentiaalisimpia maastoja asumuspainanteita ajatellen lienevät ne jokilaaksot, joiden varrella on hiekkaharjuja, näitä on varsinkin Itä-Uudellamaalla.

Varsinais-Suomi, Satakunta ja Ahvenanmaa

Varsinais-Suomen merkittävin asumuspainannekohde on ilman muuta Laitilan Nästinristi, jossa niitä on kartoitettu ainakin 13 kpl ja kaivettukin peräti seitsemän painannetta (ks. Vikkula 1987). Toinen Varsinais-Suomen kohteista sijaitsee Dragsfjärdissä, jossa on koeluonteisesti tutkittu mahdollista asumuspainannetta Senatsbergetin asuinpaikalla (ks. Asplund 1997:231-232). Satakunnassa on myös kaksi kohdetta, jotka molemmat ovat tutkimushistoriallisesti tunnettuja: Euran (Honkilahden) Kolmhaara ja Honkajoen Myllyluoma. Kolmhaarassa on ollut ainakin viisi asumuspainannetta, joista osa tutkittiin 1960-luvulla (ks. Edgren 1966). Honkajoen Myllyluomalla mainitaan olevan myös asumuspainanne. On tosin epävarmaa onko tässä kyseessä Luhon v. 1952 kaivama ns. kehyskodan paikka (siis vanha kaivausalue) vai jokin toinen painanne (ks. Luho 1967:75-76). Ahvenanmaalta ei kirjoittajan käsityksen mukaan tunneta kivi- tai varhaismetallikautisia asumuspainanteita.

5. Kivikauden hylkeenpyytäjien kylä?

Rekikylän painanteilla on maksimissaan korkeuseroa vain 3 m. Tervolan kotakylissä painanteet ovat paljon väljemmällä vyöhykkeellä, Törmävaarassa korkeuseroa on n. 15 m ja Kauvonkankaallakin 6 m. Hannu Kotivuori jakaa Tervolan Törmävaaran asumuspainanteet 8-10 kuopan kokonaisuuksiin, joista useat olivat samanaikaisesti käytössä. Painanteet sijaitsevatkin täällä selvästi jonoissa muinaisrantoja noudatellen. Tilanne on samanlainen myös Kauvonkankaan kohteissa (Kotivuori 1993: 130-134; 1996). Kotivuoren mukaan uuteen kotapaikkaan on siirrytty 10-20 vuoden välein tai ainakin jokainen sukupolvi on tehnyt oman majansa, ts. n. 30 vuoden välein, jolloin veden pinta on ehtinyt laskea n. puoli metriä. Tällä tavalla laskien esim. Törmävaarassa on myöhäiskampakeraamisen aikana ollut 12 asumusta kunkin sukupolven aikana ja väestöä kussakin kodassa 5-6 henkeä eli kylässä yhteensä 60-70 henkeä. Koko Tervolassa väkeä oli tuolloin ehkä kolminkertainen määrä (Kotivuori 1993:145; 1996:11). Petri Halinen on laskeskellut Kaustisen Kankaan asuinpaikalla olleen kerrallaan käytössä 4-7 asumusta. Kankaan asumuspainanteet ovat Tervolan tapaan jonoissa, korkeuseroa on maksimissaan 7,5 m (Halinen 1997).

Rekikylän painanteet eivät ainakaan allekirjoittaneen mielestä näyttäneet muodostavan jonoja vaan pikemminkin kaksi ryvästä, suuren ja pienen, joista jälkimmäisessä oli vain 7 painannetta. Suurempi ryvä on hieman puoli-kaaren muotoinen alue, joka leviää itäpäästään. Asuinpaikkaa rajoittaa pohjoisessa kallio, mutta lännessä levinnälle ei näy olevan mitään luonnollista estettä. Vaikuttaa siltä, että suuremman ryvään painanteet ovat aikanaan sijainneet lahden rannalla, joka on länsipäästään ehkä ollut jo niin soistunut, ettei sinne ole ollut menemistä. Pienemmän ryvään painanteet ovat kaikki yli 65 mmpy korkeudella, joten saattaa olla, että siellä on asuttu aiem-

min tai samaan aikaan kun vanhimmat vaiheet suuremmassa ryvässä ovat olleet käytössä. Kun vesi on ollut n. 62,5 mmpy, painanteiden edessä on ollut salmi mantereen ja suuren, silloisen joen suistossa olleen saaren välillä.

Rekikylässä ei myöskään ole erotettavissa selkeitä rantavalleja, kuten esim. Kaustisilla. Yksi selvä valli paikalla tosin on, mutta se on painanteiden yläpuolella. Suon reunaa rajaa paikoin matala törmä ja ylempänä rinteellä, painanteiden keskellä alueen itäosassa on rantatörmä, joka ei kuitenkaan kovin selkeästi jaa painanteita. Erilaisia laskelmia painanteiden määrästä ja asutuksen koosta eri aikoina voidaan tehdä, jos muistetaan, että alue on vasta varsin pikaisesti kartoitettu eikä em. rantamuodostumiin ehditty kiinnittää riittävää huomiota, sillä ne saattavat merkitä paljonkin asutusvaiheiden tulkinnassa. Jos mitatut 134 painannetta (ks. kaavio 2) jakaa puolen metrin välein (30 v. jaksoissa, vrt. Tervolan tapaus edellä) on niitä seitsemässä ryhmässä seuraavasti: 2 kpl, 7 kpl, 13 kpl, 26 kpl, 28 kpl, 42 kpl ja 16 kpl. Tällöin olisi kai oletettava, että ensimmäisen asuinpaikan muodosti 16 talon ryhmä (n. 100 ihmistä) ja siitä kylä ensin kasvoi ja sitten pikkuhiljaa kutistui. Mielestäni voi kuitenkin miettiä, olisiko koko asuinpaikan tai ainakin suuremman ryvään keskusalueen painanteet (n. 120 kpl) omakotitalosta länteen voineet olla asuttuna yhtäaikaisesti. Painanne-muodostelma tuo mieleen yhtenäisen asutuksen, jossa talot ovat vierä vieressä. 120 asutuksen kylä kuulostaa tosin jo aika suurelta, mutta vaikka näistä painanteista laskisi varsinaisesti asutuiksi vain halkaisijaltaan yli 6 m painanteet, jää jäljelle vielä 80 painannetta, joissa em. laskuopin mukaan olisi siten 400-500 asukasta.

Rekikylässä lienee siis ollut ainakin 100 hengen kylä tyypillisen kampakeramiikan aikana. Jos näin on todella ollut, kannattaa tietenkin miettiä mikä tällaiseen kyläasutukseen olisi voinut olla syynä. Itse perussy asutuksen tihentymiseen Perämeren rannikolle on varmastikin hylkeenpyynti, joka on ehkä ollut niin

tuottoisaa, että asutus on kiinteytynyt pelkääntään jo senkin takia, muusta rannikon riistasta puhumattakaan. Rannikon asumuspainannekyliä ehdotetaan usein vuotuiskierron osaksi - kylissä asutaan varsinkin talvella ja kesällä siirtyään muille apajille sisämaahan (esim. Kotivuori 1996). Toisaalta on myös esitetty, että kotakylä on voinut olla useamman vesistöalueen ympärivuotinen keskusasuipaikka, jolta on tehty ravinnonhankintamatkoja. Tämän vuoksi asumuspainannekyliä ei ole löydetty kaikista jokisuista (Halinen 1997). Hylkeen parhaat pyyntiajat ovat alkukevällä jäältä ja kesällä jokisuistoissa; syksyllä niitä voi pyytää vielä verkolla (Matiskainen 1989: 52; Forss 1996: 31). Tuntuu todennäköiseltä, että ainakaan koko kylää ei ole jätetty kesän ja syksyn ajaksi, onhan kevään ja kesän saalis täytynyt kuitenkin varastoida eikä sitä varmaankaan ole kuljetettu sisämaahan. Voi kuvitella, että niinkin laajassa kylässä kuin Rekikylä, saalis on saattanut vuosittain olla suurikin: siitä on riittänyt ravintoa pitkäksi ajaksi ja sitä on täytynyt myös vartioida. Ehkäpä kylän ympärille voi kuvitella vielä aitauksen, jos ei kateellisten naapurien, niin ainakin saalista hamuavien petojen varalle. Niin tiukkana rykelmänä painanteet varsinkin alueen länsilaidalla ovat, että jokin este asutuksen leviämiseksi siellä on täytynyt olla.

Rekikylän painannekyliä sopii laajuutensa puolesta Halisen (1997) ehdottamaksi keskusasuipaikaksi tyypillisen kampakeramiikan aikana Kiiminkijoen suistossa. Tietyissä mielessä myös toinen "ehto" täyttyy eli paikka on saattanut toimia useamman vesistöalueen keskusasuipaikkana. Suurinpiirtein samalla maankohoamisobasilla olevalta Iijokilaaksoilta tällä korkeudella olevat laajat asumuspainannepaikat puuttuvat, sen sijaan kohteita on sekä ylempillä että alemmilla rannoilla (Hans-Peter Schulz, suull. tiedonanto 12.1.1999). Voisiko tämä tarkoittaa, että näitä vesistöalueita on hyödynnetty yhdeltä keskusasuipaikalta, joka on sijainnut vuoroin Ii- ja vuoroin Kiiminkijoen suistossa? Olisikin varsin mielenkiintoista saada Kiiminkijokilaakso

sekä eteläinen Oulujokilaakso inventoitua vastaavalla tarkkuudella kuin Iijokilaakso on viime vuosina inventoitu. Näin olisi ehkä mahdollista testata useamman vesistöalueen hyödyntämisen malli tällä alueella ja verrata tuloksia muihin vastaaviin jokilaaksoihin.

¹ Kiitän tässä yhteydessä Hans-Peter Schulzia, Vesa Laulumaata, Timo Jussilaa ja Helena Taskista.

Lähteet:

- Alakärppä, J., Ikäheimo, J. & Ojanlatva, E. 1998: Oulun Peurasuo 1997 - myöhäskivikautisen asuinpainanteen kaivaustutkimus. *METELI. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 15*.
- Asplund, H. 1997: Kemiön suurpitäjän esihistoria. *Kemiön suurpitäjän historia I*. Tammisaari.
- Edgren, T. 1966: Jäkärkä-gruppen. *SMYA* 64.
- Forss, A. 1996: Jätinkirkot - Pohjanlahden pohjoisen rannikkoalueen arvoituksellinen muinaisjäännösryhmä. *Muinaistutkija 1/1996*.
- Halinen, P. 1997: Kaustisen Kankaan asuinpaikka ja punamultahaudat. *Muinaistutkija 2/1997*.
- Halinen, P., Katiskoski K. & Sarkkinen M. 1998: Yli-lin Kuuselankankaan asuinpaikan tutkimukset 1994-1996. Kentältä Poimittua 4. Kirjoitelmia arkeologian alalta. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja n:o 7*.
- Hiekkanen, M. 1984: Madenevan tyyppin kodanpohjat - eräitä viitteitä kotakuntien perinteen eroista kivikautisella asuinpaikalla. Lyhennelmä venäjänkielisessä artikkelissa. *Novoe v arheologii SSSR i finlandii*. Leningrad.
- Jungner, H. & Sonninen E. 1996: *Radiocarbon Dates IV*.
- Karjalainen, T. 1993: Tutkimuksia Outokummun Sätöksen kivikautisella asuinpaikalla vuonna 1992. *Sihtti 3*.
- Karjalainen, T. 1994: Hallittu rakennemuutos Sätöksessä. Tutkimustuloksia vuoden 1992 kaivauksilta. Kentältä Poimittua 2. Kirjoitelmia arkeologian alalta. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja n:o 4*.
- Karjalainen, T. 1996a: Pithouse in Outokumpu Sätös excavated in 1992-1994. *Pithouses and*

- Potmakers in Eastern Finland. Reports of the Ancient Lake Saimaa Project. Helsinki Papers in Archaeology* n:o 9.
- Karjalainen, T. 1996b: Outokumpu Sätös ja Orov Navolok 16, talo 3. *Muinaistutkija* 1/1996.
- Karjalainen, T. 1998: Lintutorni ja Ritokangas - painanneasuinpaikkojen tutkimusmateriaalien eroja. Kentältä Poimittua 4. Kirjoitelmia arkeologian alalta. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja* n:o 7.
- Kemiläinen, H. 1997: Iijokisuun kehitysvaiheet Pahkakosken-Kierikin alueella. *Natura Borealis Oy*.
- Koivisto, S. 1998: Ylikiiminki Vepsänkangas - Sär 1 -asuinpaikka Pohjois-Pohjanmaalla. Kentältä Poimittua 4. Kirjoitelmia arkeologian alalta. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja* n:o 7.
- Koivunen, P. 1996: Kodanpohjia ja meripihkaa Kierikistä. *Muinaistutkija* 1/1996.
- Kokkonen, J. 1978: Kymän Niskasuon keramiikkalöydöt. *HYAL, moniste* n:o 17.
- Kotivuori, H. 1993: Kivikauden asumuksia Peräpohjolassa. *Selviytyjät. Näyttely pohjoisen ihmisen sitkeydestä. Lapin maakuntamuseon julkaisuja* 7.
- Kotivuori, H. 1996: Mietteitä alisen Kemijoen kivikauden asuinmuistoista. *Muinaistutkija* 1/1996.
- Luho, V. 1967: Die Suomusjärvi-Kultur. Die Mittel- und Spätmesolithische Zeit in Finnland. *SMYA* 66.
- Matiskainen, H. 1989: The paleoenvironment of Askola, southern Finland. Mesolithic settlement and subsistence 10 000 - 6000 b.p. *Studies on the Chronology, material Culture and Subsistence Economy of the Finnish Mesolithic, 10 000 - 6000 b.p.* *Iskos* 8.
- Matiskainen, H. & Jussila T. 1984: Naarajärven kampakeraaminen asumus. *Suomen Museo* 1984.
- Meinander, C.F. 1976: Hyddbottnar av Madenevatyp. *Iskos* 1.
- Miettinen, M. 1982: Stenåldersboplatsen Hundbacka i Pedersöre, Österbotten. *Bottnisk Kontakt I. Maritimshistorisk konferens i Örensköldsviks museum 1982. Skrifter från Örensköldsviks museum nr. 1*.
- Miettinen, M. 1983: Esihistoriallinen aika Etelä-Pohjanmaan järvisuudulla. *Järviseudun historia* I. Vaasa.
- Miettinen, M. 1992: Laukaan Hartikan kivikautinen kalmisto. *Keski-Suomi* 10.
- Moisanen, J. 1991: Tutkimuksia Kerimäen kivikautisilla asuinpaikoilla. *Sihti* 1.
- Mäki vuoti, M. 1991: Ylikiimingin Latokankaan kivikautinen asuinpaikkatutkimus. *Faravid* 15/91.
- Okkonen, J. & Petäjä-Ronkainen, A. 1996: Geokemiallisia havaintoja Kemijokivarren kivikautisista asumuspainanteista. *METELI. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti* 10.
- Pesonen, P. 1994: Löytöjen dokumentointi, fosforianalyysi ja kodanpohjat Rääkkylän Pörrinmökin asuinpaikalla. Kentältä Poimittua 2. Kirjoitelmia arkeologian alalta. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja* n:o 4.
- Pesonen, P. 1995: Hut Floor Areas and Ceramics - Analysis of the Excavation Area in the Rääkkylä Pörrinmökki Settlement site, Eastern Finland. *Fennoscandia Archaeologica* XII.
- Pesonen, P. 1996: Posion Kuorikkikankaan asumus. *Muinaistutkija* 1/1996.
- Pesonen, P. 1998: Vihi - kampakeraaminen asuinpaikka Rääkkylässä. *Muinaistutkija* 1/1998.
- Rauhala, P. 1977: Liljendalin Kvarnbacken. *HYAL, moniste* n:o 13.
- Sarkkinen, M. & Torvinen, M. 1995: *Pohjois-Pohjanmaan kiinteät muinaisjäännökset*. Osa 1, Oulun seutukunta, Iin seutukunnan eteläosa. Oulu.
- Schulz, H.-P. 1996: Pioneerit pohjoisessa. Suomen varhaismesoliittinen asutus arkeologisen aineiston valossa. *Suomen Museo* 1996.
- Seger, T. 1986a: Orrmoan: A Pre-Roman Dwelling site in Korsnäs, S. Ostrobothnia, Finland. *Finskt Museum* 1986.
- Seger, T. 1986b: Trofastbacken: Excavation of a Pre-Roman House in Korsnäs, S. Ostrobothnia, Finland. *Iskos* 6.
- Vanhatalo, S. 1988: Ylikiimingin muinaisjäännösten inventointi 1988. Käsikirjoitus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Vikkula, A. 1987: The Stone Age graves of the Nästinristi site in Laitila, SW Finland. *Suomen Museo* 1986.

RISTIRETKIAIKAISET RUUMISHAUDAT LASTEN ASEMAN KUVASTAJINA

Raija Ylönen

Lapsuus humanistisena, etenkin arkeologisena tutkimusaiheena on nuori. Sosiologian vaikutuksesta 1980-luvulta alkaen lapsuuden tutkimus alkoi perinnetieteissäkin irrottautua sitä pitkään hallinneesta aikuiskeskeisestä näkökulmasta ja kiinnostus kohdistui lapsuuteen kulttuuris-yhteiskunnallisena ilmiönä (Alanen 1992:7-8; Korkiakangas 1996:41-42). Arkeologiassa kiinnostus siirtyi vähitellen lapsenmurhista ja heitteillejätöistä lapsesta itsestään kertoviin löytöihin (ks. esim. Dark 1995:110-111). Lapsuutta käsittelevien tutkimusten vähäisyyteen on etsitty syytä lasten perifeerisestä ilmenemisestä ja näkymättömyydestä työtä tekevinä perheenjäseninä. Lapsia on tutkimuskohteena rinnastettu muihin yhteiskunnan marginaalisiin väestöryhmiin, kuten vanhuksiin ja etnisiin vähemmistöihin, ja mikäli marginaalisuudesta voidaan puhua, myös naisiin. (Alanen 1992:4-5; Korkiakangas 1996:48)

Arkeologiassa naistutkijat ovat kritisoineet mieskeskeisiä tulkintoja. Koska lapset ei-aikuisina on mielletty ei-miehisiksi he ovat naisten ohella jääneet poissaoleviksi ja näkymättömiksi arkeologisessa aineistossa (Baker 1997:184-187). Naistutkijoita on puolestaan kritisoitu siitä, että he ovat käsitelleet lasta vain äidin velvollisuuksien ja emotionaalisten siteiden kohteena ja sen kautta naisen kodillisen identiteetin lujittajana (Scott 1997:6-7). Toisin kuin muut, mediatutkija Neil Postman on kiinnittänyt huomiota lapsuuden tutkimisen yhtäkkiseen suosioon 1960-luvulta lähtien ja il-

miötä selittäessään kritisoinut nyky-yhteiskuntaa. Postmanin mielestä aiheen suosio on merkki lapsuuden vähittäisestä katoamisesta. (Postman 1985:13)

Lapsi arkeologisena tutkimuskohteena Skandinaviassa

Esihistoriallinen lapsi löydettiin arkeologisena tutkimusaiheena 1980-luvulla, jolloin huomio ensimmäistä kertaa kohdistui lapsista kertoviin löytöihin ja lasten vaikutukseen löytöaineistojen muodostumisessa. Tähän vaikutti formaatioprosesseista käyty keskustelu, jonka innoittamana etenkin Amerikassa, mutta myös Ruotsissa, tehtiin kokeiluja lapsista kertovien asuinpaikkalöytöjen tunnistamiseksi (Hammond & Hammond 1981; Knutsson 1986:34-38).

Kokeilujen myötä heräsi keskustelu lapsista tradition välittäjinä. Skandinaviassa aiheen nosti esille Grete Lillehammer, joka useissa artikkeleissaan 1980-luvulla korosti lasten merkitystä tradition siirtäjänä sukupolvelta toiselle. Lillehammerin mielestä asuinpaikkalöytöjen joukosta olisi tunnistettavissa lasten käyttämiä tai valmistamia esineitä, joiden tutkiminen puolestaan mahdollistaisi oppimisprosessien rekonstruoinnin (Lillehammer 1982:98). Lillehammerin esittämät ajatukset antoivat sysäyksen esihistoriallisen lapsen tutkimiselle, vaikka teoreettinen keskustelu aiheesta olikin

pitkään vain Lillehammerin ajatusten lainaamista.

Lasten valmistamien esineiden tunnistaminen on toistaiseksi jäänyt kokeiluasteelle ja esihistoriallisia lapsia onkin tutkittu lähinnä yhteisön jäsenenä ruumiskalmistoja analysoimalla. Skandinaavisessa tutkimuksessa piti Grete Lillehammer varsin oikeutetusti Anne-Sofie Gräslundin artikkelia Birkan lasten haudoista vuodelta 1973 käänteentekeväenä lapsiarkeologian kehityksen kannalta (Lillehammer 1986:6). Varsinainen lasten hautojen tutkimus käynnistyi kuitenkin vasta 1980-luvulla, jolloin sosiaalisen arkeologian myötä yleistyneet kalmistoanalyysit mahdollistivat lasten aseman tarkastelun. Vähitellen lasten hautoihin kiinnitettiin yhä enemmän huomiota, mikä näkyi muun muassa arkeologian opinnäytetöiden aiheissa Ruotsissa 1980-luvulla (esim. Karlsson 1988; Linderöth 1989).

Gräslund ja Lillehammer vaikuttivat artikkeleillaan esihistoriallisen lapsen tutkimiseen myös Suomessa. 1970-luvulle asti lasten hautoja mainittiin arkeologisessa kirjallisuudessa vain satunnaisesti, kunnes kiinnostus aiheeseen lisääntyi vainajista tehtyjen luuanalyyysien myötä. Pirjo Lahtiperä ja Tarja Vormisto nimittäin kiinnittivät molemmat huomiota lasten vähäiseen määrään luuaineistoissa, erityisesti polttokalmistoissa, ja esittivät ajatuksen, ettei lapsia ehkä olisikaan poltettu aikuisten tavoin (Lahtiperä 1970:214; Vormisto 1985:166-167). Luuanalyyysien myötä heräsi siten Suomessakin keskustelu lasten hautojen vähäisyydestä.

Lasten asemaa esihistoriallisella ajalla tutki ensimmäisenä Suomessa Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander, joka Euran Luistarin kalmistoa käsittelevässä väitöskirjassaan tarkasteli myös lasten asemaa hautojen kuvastamana (Lehtosalo-Hilander 1982c:44-46). Aihetta on sittemmin sivuttu useissakin opinnäytetöissä, mutta merkittävimpänä pidän Leena Söyrinki-Harmon artikkelia vuodelta 1992, jossa hän Lillehammerin tapaan käsittelee hauta-antimien varjoon jääneitä lapsivainajia. Artikkelissaan Söyrinki-Harmo pohtii lasten merkitystä

esihistoriallisessa yhteisössä korostaen lasten keskinäistä eriarvoisuutta (Söyrinki-Harmo 1992b).

Lasten haudat arkeologisenä tutkimuskohteena

Runsaasti varustellut lasten haudat ovat usein poikkeuksia muiden pienikokoisten hautojen joukossa. Niistä löydetty esineet ovat siksi kiinnostaneet tutkijoita ja niin kauan kun kalmistoja on tutkittu arkeologisesti on ollut tarve selittää lapsivainajien varustamista runsain tai harvinaisin antimin. Ilmiötä on useimmiten selitetty osoitukseksi vanhempien varallisuudesta tai lapsen kuoleman aiheuttaman menetyksen ilmaisuna.

Yhteisön sosiaalista rakennetta tutkittaessa runsaasti varusteltuja lasten hautoja on pidetty osoituksena yhteisön hierarkisesta järjestäytymisestä ja sosiaalisen aseman periytymisestä vanhemmilta lapsille. Näkemystä on perusteltu sillä, ettei nuorena menehtynyt lapsi olisi elämänsä aikana ehtinyt saavuttaa runsaiden hauta-antimien kuvastamaa varallisuutta ja korkeaa asemaa (esim. Binford 1971:22; Tainter 1978:106). Toisaalta yksilön aseman kuvastumista suoraan hauta-antimista ja hautauksista on kritisoitu, sillä hautaan laitettujen esineet eivät välttämättä ole olleet vainajan omaa omaisuutta vaan esineitä, joita yhteisöllisen hautaustavan mukaan on kuulunut laittaa hautaan. Lapsivainajan hautavarustus esimerkiksi koostuu aikuisten valitsemista esineistä ja siten se kuvastaa ennemminkin vanhempien asemaa ja varallisuutta (Pader 1982:55-57 ja 62). Vaikka esineet eivät kerro käyttäjistään, kertovat ne kuitenkin sen, miten hautaajat kokivat vainajan yhteisön jäsenenä. Siten hauta-antimet ja hautaan kulutettu työpanos mielestäni kuvastavat hautaajien asennetta lapsia kohtaan ja välillisesti lasten asemaa yhteisössä.

Tutkijoiden huomio on usein kiinnittynyt vain esineellisiin lasten hautoihin. Kuitenkin esineettömät haudat kertovat yhtä lailla lasten hautaamisesta ja siksi hautauksista pitäisi pyr-

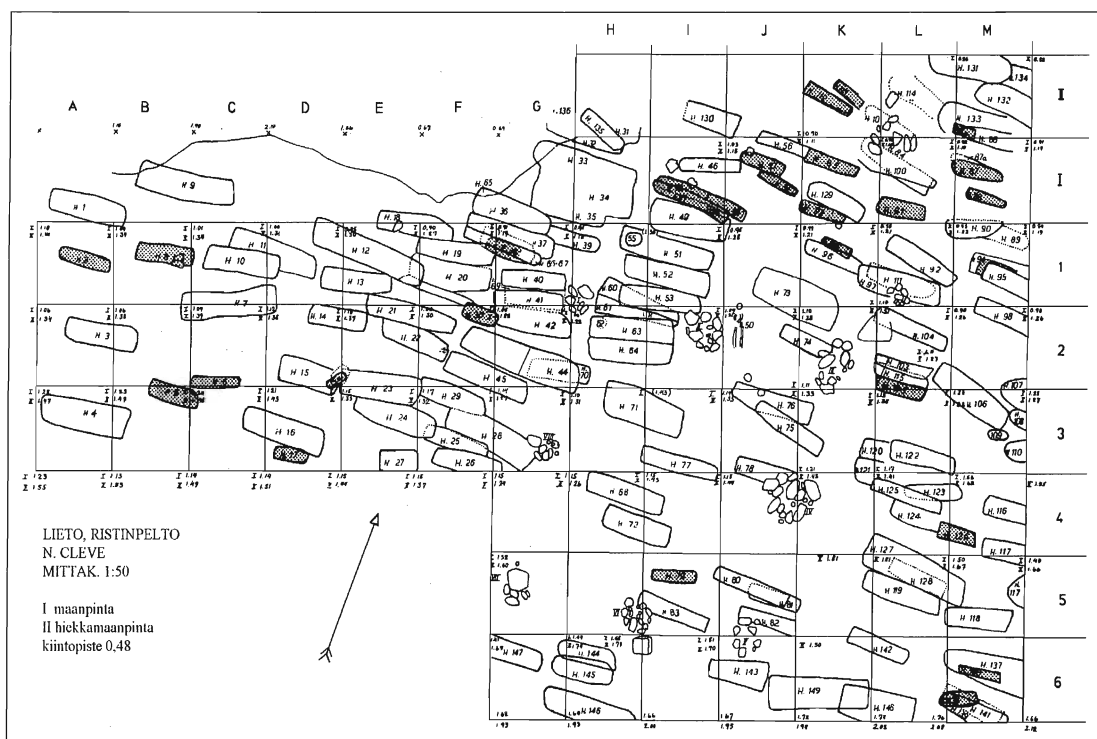
kiä tunnistamaan kaikki mahdolliset lasten haudat. Lasten erottamiseksi aikuisista on eri tutkimuksissa käytetty luurangoista tehtävää ikämääritystä, hautakuopan ja arkun kokoa tai hauta-antimien, erityisesti rengaskorujen kokoa. Näistä ensiksi mainittu on luotettavin, mutta Suomessa useimmiten käyttökelpoton menetelmä luiden huonon kunnan takia. Myös arkun pituus ja rengaskorujen koko ovat luotettavia määrittelyperusteita, mutta hautakuopan pituus - toisin kuin arkun pituus - ei välttämättä korreloi vainajan pituuden kanssa. Lasten hautojen enimmäispituudeksi on eri tutkimuksissa määritetty 100 - 160 cm (Gräslund 1973:164; Lehtosalo-Hilander 1982a:25; Linderoth 1989:21; Purhonen 1992:184).

Määrittelyongelmien lisäksi lasten hautojen tutkimista vaikeuttavat niiden huono säilyvyys ja virheelliset tulkinnat kaivaushetkellä. Pienikokoisista esineettömistä haudoista on usein havaittavissa vain arkun tai ruumiin maahan jättämä tumma jälki. Siten kaikkia pie-

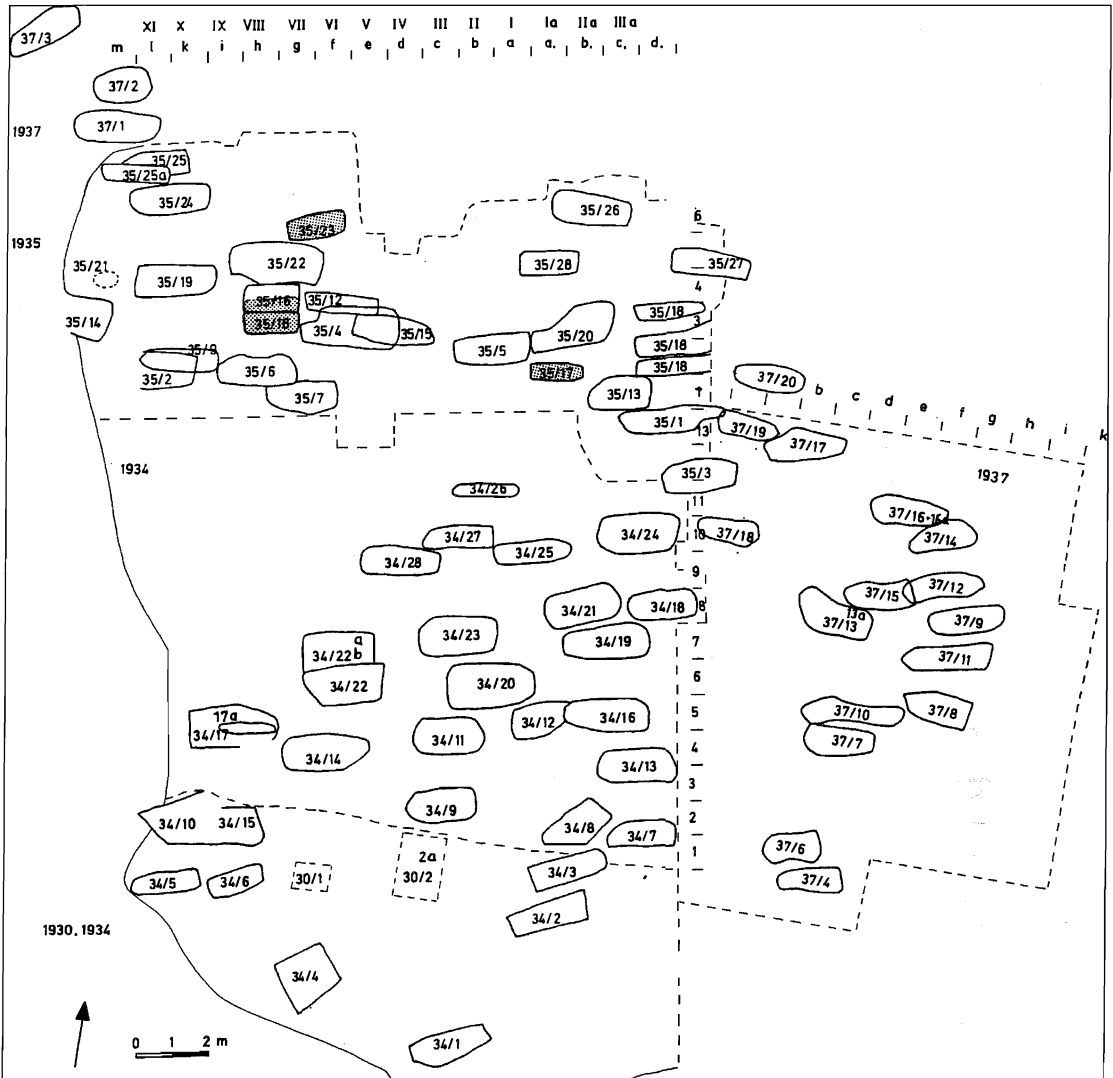
nikokoisia hautoja ei välttämättä ole kaivauksissa löydetty, etenkin kun käytetyt kaivausmenetelmät eivät aina ole olleet riittävän tarkkoja pienten hautojen löytämiseksi. Dokumentoiduista haudoista puolestaan ei kaikkia lasten hautoja ole välttämättä tunnistettu. Vastasyntyneinä kuolleiden lasten luita on mahdollisesti virheellisesti luokiteltu eläinten luiksi, kuten tiedetään tapahtuneen Ruotsissa (Larje 1989:70-74), ja isompien lasten hautoja, etenkin tyttöjen hautoja joiden varustus usein muistuttaa aikuisten naisten varustusta, on mahdollisesti luokiteltu aikuisten haudoiksi (Söyrinki-Harmo 1992a:153).

Lasten haudat Liedon Ristinpellossa ja Nousiaisten Myllymäessä

Vuonna 1998 valmistuneessa pro gradussani tutkin lasten hautoja kahdessa ristiretki-aikaisessa ruumiskalmistossa, Liedon Ristin-

Kuva 1. Lasten haudoiksi luokitellut haudat Liedon Ristinpellon kalmistossa. Yleiskartta liittyy Nils Cleven kertomukseen vuosina 1949 ja 1950 suoritetuista kaivauksista (Cleven 1950 mukaan).

Kuva 2. Lasten haudoiksi luokitellut haudat Nousiaisten Myllymäen ruumiskalmistossa. Kartta on yhdistetty Helmer Salmon laatimista yleiskartoista (Salmo 1934-1937). Kartasta on usein esitetty Hindrik Strandbergin pro graduaan varten laatima kartta, jossa itäisin kaivausalue on sijoitettu vuonna 1935 tutkitun alueen vierelle. Olen kuitenkin tulkinut alueen sijainneen etelämpänä, vuoden 1934 kaivausalueen itäpuolella. (Vrt. Strandberg 1967)

pelossa ja Nousiaisten Moision Myllymäessä (Ylönen 1998). Ensiksi mainitussa ruumishautauksia on kaikkiaan 157 ja jälkimmäisessä 91. Vertailemalla lasten ja aikuisten hautoja tavoitteenani oli selvittää miten yhteisön nuorimpiin jäseniin suhtauduttiin ja pidettiinkö lapsia ylipäänsä yhteisön jäseninä. Edelleen yhdistämällä hautalöytöjen perusteella tehdyt

päätelmät käsityksiin rautakautisen yhteisön taloudellisesta ja sosiaalisesta järjestäytymisestä pyrkimyksenäni oli muodostaa käsitys lapsuudesta ja lasten asemasta nuoremmalla rautakaudella.

Tarkastelun kohteeksi valitsin lasten hautojen osuuden kalmiston kaikista haudoista, niiden sijainnin kalmistossa ja hauta-

antimien sekä rakenteiden käytön haudoissa. Hautojen sijaintia tarkastelemalla pyrkimyksenäni oli selvittää mahdolliset lasten hautojen muodostamat keskittymät kalmiston sisällä sekä lasten hautojen sijoittuminen aikuisten hautoihin nähden. Kalmiston spatiaaliseen tarkasteluun sovelsin Philip Clarkin ja Francis Evansin kehittämää nearest neighbour -analyysiä (Clark and Evans 1954; ks. myös Hodder and Orton 1976).

Hauta-antimia ja rakenteita tarkastelemalla tavoitteenani oli selvittää mahdolliset erot lasten ja aikuisten hautaamisessa. Erottaakseni varsinaisina antimina hautaan laitetut korut vaatetuksen mukana hautaan joutuneista koristeista, luokittelin haudoista löydetty esineet kolmeen ryhmään: käyttöesineisiin, koruihin ja vaatekoristeisiin. Hautarakenteita - arkuja, kiveyksiä ja hautaan asetettua taljaa - tarkastelin niiden esiintymisen ja puuttumisen perusteella. Lisäksi tarkastelin esineiden ja rakenteiden esiintymistä yhdessä käyttämällä monoteettiseksi osittamiseksi (monothetic division) kutsuttua klusterianalyysiä. Analyysin tavoitteena oli selvittää minkälaisia ryhmiä haudat muodostavat ja miten aikuiset ja lapset jakautuvat niihin.

Kummastakaan tutkimukseen valituista kalmistoista ei ole tehty luuanalyysiä, joten määrittelin lasten ja aikuisten haudat arkun ja hautakuopan pituuden sekä mahdollisuuksien mukaan rengaskorujen koon perusteella. Lasten hautojen enimmäispituudeksi määrittelin 150 cm.

Ristinpellossa lasten osuus vainajista on 19 %, mutta Myllymäessä vain 5 %. Kun lasten hautojen osuus Suomen suurimmissa ristiretkiaikaisissa kalmistoissa vaihtelee 7 ja 25 % välillä (taulukko 1) vaikuttaa lasten osuus Myllymäessä poikkeuksellisen pieneltä. Syynä voivat olla hautojen säilymiseen ja löytymiseen vaikuttaneet tekijät, mutta myös lasten hautojen määrittämiseen käytetyt kriteerit, joista Myllymäessä useimmiten voitiin käyttää vain hautakuopan pituutta. Myös ruumishautauksen jälkeen paikalla harjoitettu polttohautaus on saattanut vaikuttaa hautojen säilymiseen. Vastasyntyneinä kuolleita lapsia löydettiin molemmista kalmistoista oletettua vähemmän; Ristinpellossa korkeintaan kahdeksan, eli noin 5 % kaikista vainajista, mutta Myllymäessä ei ainoatakaan. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Ruotsissa keskiaikaisilla hautausmailla maaseudulla vastaava osuus vaihtelee 7 % ja

Taulukko 1. Lasten hautojen osuuksia Suomen suurimmissa ristiretkiaikaisissa ruumiskalmistoissa.

Kalmisto	Ajoitus	Ruumishautoja	Lasten hautoja	Lapsia %
Kaarina Kirkkomäki	950-1150	44		n.25%
Tampere Vilusenharju	1050-1150	49	4	8%
Halikko Rikala	1050-1200	47	4	9%
Masku Humikkala	1050-1200	48	9	19%
Raisio Ihala	1050-1200	48	12	25%
Hollola Kirkkailanmäki	1050-1400	101	18	18%
Mikkeli Tuukkala	1150-1250	46	3	7%

Taulukon tiedot perustuvat Paula Purhosen lisensiaattityöhön (Purhonen 1992, ajoitukset s. 189-190, hautojen lukumäärät liite 7), lukuunottamatta Kirkkomäkeä, jota koskien viimeisin tutkimus on Tiina Jäkärän pro gradu (Jäkärä 1997: 16-18 ja 60)

30 % välillä (Karlsson 1988:32).

Selvää lasten hautojen keskittymistä tiettyyn kalmiston osaan ei havaittu kummassakaan kohteessa vaan lapset oli haudattu aikuisten tapaan eri puolille kalmistoa. Sen sijaan molemmissa kalmistoissa lapset oli haudattu lähelle aikuisia, joskin lapsia oli haudattu myös toistensa vierelle ja yksinään siten, ettei haudan välittömässä läheisyydessä ollut muita hautoja. Ristinpellossa oli yksi lapsivainajista haudattu samaan kuoppaan aikuisen kanssa ja muutamassa tapauksessa lapsi oli haudattu suoraan aikaisemmin haudatun aikuisen päälle, mikä viittaisi siihen, että lapsi oli tarkoituksella sijoitettu lähelle aikuista.

Hauta-antimia oli laitettu lasten hautoihin vain hieman harvemmin kuin aikuisten hautoihin ja esineiden lukumääräkin oli yhtä suuri lapsilla kuin suurimmassa osassa aikuisten hautoja. Esinetyypeissä sen sijaan havaittiin ero aikuisten ja lasten hautojen välillä. Lasten haudoissa esiintyivät puukko, saviastia, helmi, ketju sekä vaatteisiin ja otsanauhaan kiinnitetyt pronssikoristeet, jotka viimeksi mainittua lukuun ottamatta ovat esinetyyppejä, joiden perusteella ei voida päätellä vainajan sukupuolta. Aikuisten haudoissa esiintyneet korut ja aseet puuttuivat lasten haudoista kokonaan, ja ainoa työkaluksi luokiteltava esine lapsivainajilla oli puukko.

Hautarakenteiltaan lasten haudat muistuttivat aikuisten hautoja. Arkullisia lasten hautoja oli suhteessa yhtä paljon kuin aikuistenkin hautoja, mutta valitettavasti arkkujen rakenteiden vertaaminen ei aineistoissa ollut mahdollista. Ainoastaan taljan käyttö erosi aikuisten ja lasten haudoissa, sillä muutamien yksittäisten taljan jäännösten perusteella niitä oli laitettu vain aikuisille.

Tulosten perusteella Ristinpellossa ja Myllymäessä kalmistoon haudatut lapset olivat vainajina saaneet samanlaisen kohtelun kuin aikuisetkin eikä lasten hautaaminen hautojen sijainnin, rakenteiden tai antimien perusteella merkittävästi poikennut yleisestä hautaustavasta.

Lapsi rautakautisen yhteisön jäsenenä

Nuoremalla rautakaudella yhteisöjen on katsottu koostuneen muutaman talon muodostamista kylistä, joille oli tyypillistä tiheät naapuruus- ja sukulaisuussuhteet. Tuotannollinen perusyksikkö tällaisessa yhteisössä oli maatila eli talous, johon perheenjäsenten lisäksi saattoi kuulua suvun ulkopuolisia samassa taloudessa eläneitä henkilöitä. Nils Ringstedt on väitöskirjassaan arvioinut talouden suuruudeksi rautakaudella karkeasti viidestä kymmeneen henkilöä, riippuen harjoitetusta elinkeinosta, tarvittavan työvoiman tarpeesta, hyödynnettävistä resursseista ja käytettävissä olleesta teknologiasta (Ringstedt 1992:42). Lasten osuus tällaisessa taloudessa saattoi sisarusten ja suvun ulkopuolisten jäsenien lukumäärästä riippuen olla melkoisen suuri ja lasten työpanos varmastikin merkittävä. Kuten historiallisellakin ajalla maaseutuyhteisöissä (Gaunt 1996:111-112; Setälä 1996:96) lapset todennäköisesti aloittivat työnteon nuorina ja auttoivat vanhempiaan erilaisissa askareissa vastuullisten töiden lisääntyttyä iän myötä. Aseiden ja työkalujen puuttuminen lasten haudoista viittaisi aikuisten ja lasten väliseen horisontaaliseen, työpanokseen perustuvaan eriarvoisuuteen ja työtehtävien jakoon rautakauden lopullakin.

Lasten hautaaminen yleistä hautaustapaa noudattaen kertoo siitä, että lapset otettiin yhteisön jäseniksi jo varhaisessa vaiheessa. Vastasyntyneinä kuolleet lapset tosin ainakin Ristinpellossa ja Myllymäessä haudattiin pääsääntöisesti jonnekin muualle. Kyseessä voi olla hautojen säilymis- ja löytöolosuhteista johtuva tulos, mutta myös yhteisöjen hautaustavoista johtuva ilmiö. Päätökseen siitä etkä lapsista haudattiin aikuisten tavoin saattoi vaikuttaa lapsen ikä, sillä kastamattomia lapsia, ei ehkä haudattu samaan paikkaan aikuisten kanssa, etenäkään jos kyseessä oli kristillinen hautausmaa (Nilsson 1987:146-147). Ennen kasteen yleistymistä lapsia ehkä kohdeltiin sen

mukaan oliko heille ehditty antaa nimi, sillä kansanperinteen mukaan lapsi otettiin yhteisön jäseneksi juuri nimenannon yhteydessä, jolloin hän sai myös perimisoikeuden (Hagberg 1949:16). Lasten hautaamiseen saattoivat vaikuttaa myös perheen tai suvun sosiaalinen asema tai lasten keskinäinen asema perillisinä (Söyrinki-Harmo 1992b:578-579).

Ne lapset, jotka tutkituissa kalmistoissa haudattiin samaan paikkaan aikuisten kanssa olivat vainajina saaneet samanlaisen kohtelun kuin aikuisetkin. Mikäli vainajien keskinäistä asemaa tai arvostusta mitataan hautausrituaaliin kulutetun työpanoksen mukaan, tai hautaamiseen kulutetun energian mukaan kuten Joseph Tainter on esittänyt (Tainter 1978:121-128), voitaisiin lapsia ja aikuisia kyseisissä yhteisöissä pitää tasa-arvoisina. Mutta kuten aikuisetkin, olivat lapset hautausten perusteella keskenään eriarvoisessa asemassa. Lapsuuden ja aikuisuuden välillä ei ehkä ollut selvää, tiettyyn ikään sidottua rajaa, vaan lapset osallistuivat omalla panoksellaan talouteen ja toimivat siten yhteisönsä jäseninä.

Lähteet

Alanen, L. 1992: Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 50*. Jyväskylä.

Baker, M. 1997: Invisibility as a symptom of gender categories in archaeology. *Invisible People and Processes. Writing Gender and Childhood into European Archaeology*. (ed. J. Moore & E. Scott). London.

Binford, L. 1971: Mortuary practices: Their study and their potential. Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practices. *American Antiquity, Memoir No.25*.

Clark, P. and Evans, F.C. 1954: Distance to nearest neighbor as a measure of spatial relationships in populations. *Ecology, October 1954, Vol.35, No.4*.

Cleve, N. 1950: Lieto, Sauvala, Ristinpelto. Kertomus kaivauksista vv. 1949 ja 1950. Museoviraston arkeologian osaston topografinen arkisto. Helsinki.

Dark, K.R. 1995: Theoretical Archaeology. London.

Gaunt, D. 1996: Familjeliv i Norden. Södertälje.

Gräslund, A.-S. 1973: Barn i Birka. *Tor XV*.

Hagberg, L. 1949: Seder och tro vid märkestillfällena i barnets liv. Livets högtider. *Nordisk kultur XX*. Kobenhavn.

Hammond, G. & Hammond, N. 1981: Child's play: a distorting factor in archaeological distribution. *American Antiquity Vol.46, No.3*.

Hodder, I. and Orton, C. 1976: Spatial analysis in archaeology. *New Studies in Archaeology*. (ed. D.L. Clarke). Cambridge.

Jäkärä, T. 1997: Turun Kirkkomäen ja Raision Ihalan vanhan kansakoulun kalmistojen hautarakenteet. Pro gradu. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Karlsson, I. 1988: Barnets ställning i Norden under medeltiden - en analys med utgångspunkt från arkeologiskt och osteologiskt material. Uppsats i medeltidsarkeologi. Lunds universitet.

Knutsson, K. 1986: Några ord om barn, stötkantkärnor och pieces esquillees. *Fjöltnir 1986/1*.

Korkiakangas, P. 1996: Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. *Kansatieteellinen arkisto 42*.

Lahtiperä, P. 1970: Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa II. Luuaineiston analyysi. Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa I-II. (toim. U. Salo ja P. Lahtiperä). Pori.

Larje, R. 1989: Benfynd ur jämtländska gravar. *Arkeologi i fjäll, skog och bygd 2. Fornvårdaren 24*.

Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1982a-c: Luistari I-III. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 82:1-3*.

Lillehammer, G. 1982: Med barnet på vei inn i forhistorien. Faggrener brytes. *AmS-skrifter 9*. (red. A. Lillehammer).

Lillehammer, G. 1986: Barna i Nordens forhistorie. *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge 2*.

Linderöth, T. 1989: Förhistoriska barn. Var finns spåren av dem och hur tolkar man dessa? Uppsats i arkeologi. Lunds universitet arkeologiska institutionen.

Nilsson, B. 1987: Död och begravning. Tanke och tro. *Studier till det medeltida Sverige 3*. Borås.

Pader, E.-J. 1982: Symbolism, Social Relations and

- the Interpretation of Mortuary Remains. *BAR International Series 130*.
- Postman, N. 1985: Lyhenevä lapsuus. Juva.
- Purhonen, P. 1992: Suomen ristiriipukset ja varhainen kristillisuus. Lisensiaatintyö. Käsikirjoitus Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella.
- Ringstedt, N. 1992: Household Economy and Archaeology. Some aspects of theory and applications. Stockholm.
- Salmo, H. 1934-1937: Kertomukset Nousiaisten Moision Myllymäen kaivauksista vuosina 1934, 1935 ja 1937. Museoviraston arkeologian osaston topografinen arkisto. Helsinki.
- Scott, E. 1997: Introduction: On the incompleteness of archaeological narratives. Invisible People and Processes. *Writing Gender and Childhood into European Archaeology*. (ed. J. Moore & E. Scott). London.
- Setälä, P. 1996: Keskiajan nainen. Keuruu.
- Strandberg, H. 1967: Ett korstågstida gravfält i Nousis, Myllymäki. Laudaturavhandling. Käsikirjoitus Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella.
- Söyrinki-Harmo, L. 1992a: Children's graves of the Viking and Crusade Periods in Finland. *Cultural Heritage of the Finno-ugrians and Slavs*. (Ed. V. Lang and J. Selirand). Tallinn.
- Söyrinki-Harmo, L. 1992b: Unohdetut vai kadonneet? Lapset rautakautisessa aineistossa. *Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.-16.6.1991*. (toim. K. Julku). Rovaniemi.
- Tainter, J. 1978: Mortuary Practices and the Study of Prehistoric Social Systems. *Advances in Archaeological Method and Theory, vol. 1*. (ed. M. Schiffer). New York.
- Vormisto, T. 1985: Osteologisk bearbetning av benmaterial framgrävt av den arkeologiska institutionen vid Åbo Universitet 1975-1983. *Karhunhammas 9*. Turku.
- Ylönen, R. 1998: Ristiretkiaikaiset ruumishaudat lasten aseman kuvastajina. Pro gradu. Käsikirjoitus Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella.

SOIKEIDEN TULUSKIVIEN KONTEKSTI

Hanna-Maria Pellinen

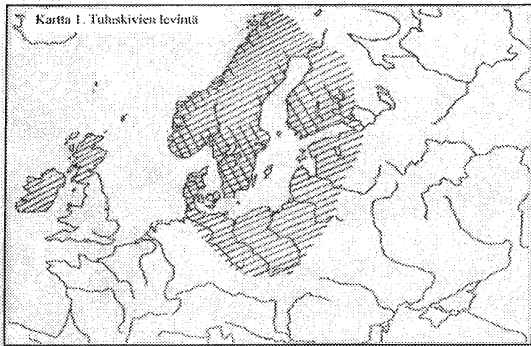
Konteksti

Olen käyttänyt tässä esityksessä konteksti-terminiä laajana käsitteenä, joka mielestäni luontuu hyvin perinteisen esinetutkimuksen kehykseen. Laajaan konteksti-käsitteeseen sisältyy konkreettisten kenttähavaintojen lisäksi idea artefaktin "historiasta". Esine, jolla on ollut tietty käyttötarkoitus - monesti sekä pragmaattinen että symbolinen ja/tai rituaalinen - on joutunut tai laitettu tiettyyn paikkaan, tietyistä syistä, tiettyinä ajankohtana. (vrt. esim. Hole & Heizer 1977:124js.) Artefaktin konteksti pyritään selvittämään ajoittamalla se, suhteuttamalla se luonnon- ja kulttuuriympäristöönsä sekä tutkimalla sen käyttötappaa erilaisin menetelmin. Valittu metodologia riippuu tarkasta kysymyksenasettelusta. Tässä esityksessä kysymyksenasettelua luonnollisesti ohjaavat aikaisemmissa tutkimuksissa esitetyt hypoteesit tuluskivien yhteydestä kaskiviljelyyn ja eränkäyntiin (Meinander 1950: 134-135; Kivikoski 1961:136-137; Asplund 1988; Taavitsainen 1990:63js.) sekä tuluskivien symboliikasta ja rituaalisesta funktiosta tehdyt tulkinat (Hackman 1905:241-252; Leppäaho 1949:71-80; Salo 1990a ja b, 1994, 1997:160-167), joita tarkastellaan mm. "kriittisen postprosessualismin" ja kognitiivisen antropologian näkökulmista. Alueellisesti keskityn Suomen nykyisten rajojen sisäpuolelle.

Levintä ja ajoitus

Tuluskivet ovat levinnältään Itämeren ympärille keskittyvä ilmiö, joka korreloi alueellisesti lähinnä "germaanisten" esinemuotojen kanssa. Levinnän painopiste on Fennoskandian eteläosissa, erityisesti Etelä- ja Keski-Ruotsissa (Hackman 1905:245-247; Rydh 1917:185-190; Leube 1975:33-34; Salo 1990a, 49; Uino 1997:389) (kartta 1). Suomesta ja luovutetun Karjalan alueelta oli Museoviraston arkeologian osaston arkiston tietojen mukaan vuoden 1997 loppuun mennessä talletettu 566 tuluskiveä. Suomessa niiden levintä painottuu rautakautisille kalmistoalueille. Pohjoisimmat löydöt on tavattu Kemijoen laaksosta. (kartta 2).

Suomesta löydetty tuluskivet ajoittuvat ensimmäiseltä vuosisadalta ajanlaskun alun jälkeen noin vuoden 700 tienoille. Tuluskivet ovat suunnilleen samanaikaisesti käytössä ainakin Fennoskandiassa ja Baltiassa. (Kivikoski 1973: fig.2, 169-170; Salo 1990a:49). Tuluskivien lähtöalueena on pidetty Veikselin seutua. Oksywien ja Przeworskin kulttuurien piiristä tavataankin tuluskiviä ainakin vanhemmalta roomalaisajalta, mahdollisesti jo myöhäiseltä esiroomalaisajalta saakka. Toisaalta vanhemmalta roomalaisajalta tuluskiviä tunnetaan myös Fennoskandiasta, jossa esineiden määrä liikkuu tuhansissa - Veikselin alue on huomattavasti niukkalähtöisempää. (Hackman

Kartta 1. Tuluskivien levintä.

1905: 250; Rydh 1917:178,185-190; Salo 1968:169; 1990b:126; 1997:22).

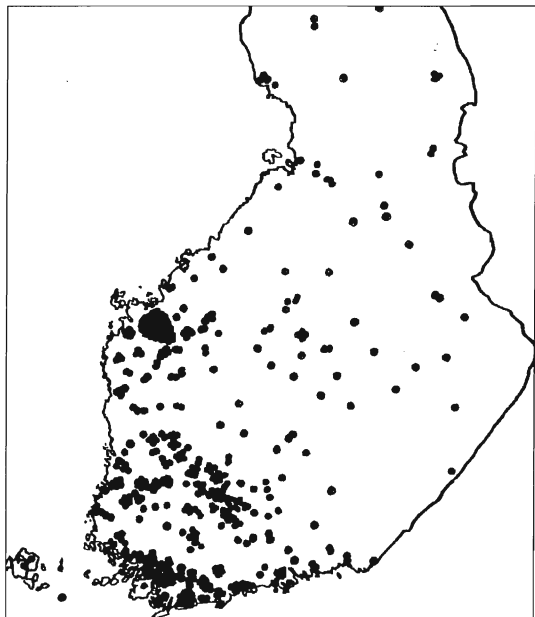
Suomen vanhin ajoitettu tuluskivi on löydetty Nakkilan Penttalasta. Unto Salo on ajoittanut sen muun hautaesineistön perusteella noin vuoden 100 paikkeille jaa. Jotkut tutkijat ovat nähneet kalmistossa esiroomalaisiakin piirteitä, mutta Salo on vakuuttavasti puolustanut ajoitusta vanhempaan roomalaisaikaan. (Salo 1968:69-77; 1970:118). Toinen yhtä vanha löytö saattaisi olla Karjaan Borgmästarsin Storladsbackasta 60-luvun alussa löydetty tuluskivi (KM 15880:1-5). Yksittäisen, kallionkoloon tehdyn hautauksen ainoa tuluskiven lisäksi tunnistettavissa oleva artefakti on rautainen putkikirves. Kirves on viistoteräinen, hyvin pienikokoinen (pituus 9 cm, putken leveys 3,5 cm) ja yksinkertainen, vailla silmukkaa tai koristeita. Vastaavantuypinen ja kokoinen kirves löytyi kesällä 1998 Sauvon Korvalan vanhempaan roomalaisaikaan ajoittuvasta kalmistosta. Edellisenä kesänä samasta kalmistosta oli löydetty samanlainen, mutta n. 5 cm pidempi kirves. (Schauhan-Lönnqvist 1998, suullinen tiedonanto) Storladsbackan kirvestä muistuttava löytö tunnetaan myös Nakkilan Penttalasta, sekin vanhempaan roomalaisaikaan ajoittuva (Salo 1968, t.37). Karjaan Storladsbackan kirveen ajoittamisen tekee kuitenkin vaikeaksi sen yksinkertainen, vailla mitään erikoispiirteitä oleva muoto. Hautauksen tuluskivi oli pyöreähkö, uraa lukuun ottamatta käsittelemätön mukulakivi, kuten Nakkilan Penttalankin löytö. Näitä

keskiurallisia mukulakiviä on pidetty vanhimpana tuluskivimuotona, mutta niitä esiintyy vielä keskisellä rautakaudella. (Rydh 1917:183).

Nuoremmalla roomalaisajalla (ajoitettavien) tuluskivilöytöjen määrä kasvaa huomattavasti. Viimeistään tässä vaiheessa myös tuluskivien muoto alkaa varioida. Nuorimmat tuluskivet Suomesta tunnetaan Etelä-Pohjanmaalta ja ne ajoittuvat vuoden 700 vaiheille. Ruotsista on löydetty tuluskiviä tätäkin nuoremista löytöyhteyksistä, nimittäin Jämtlannista, Storsjön alueelta, missä muutoinkin tavataan vanhempia esinemuotoja nuoremmissa löytöyhteyksistä. Täällä haudoista löydetty tuluskivet on ajoitettu 800-luvulle. (Björnstadt 1962:99js.). Vielä nuoremmissa löytöyhteyksistä tunnetaan ainakin kaksi tuluskiveä, toinen Pihkovasta ja toinen ns. Rurikin linnalta Novgorodista. Molemmat ovat löytöyhteysiensä perusteella ajoitettavissa 900-luvulle. (Uino 1997:389).

Suomesta löydettyjen tuluskivien ajoituksissa on havaittavissa alueellisia eroja. Satatukunnan löydöt ajoittuvat vanhempaan ja nuo-

Kartta 2. Tuluskivien levintä Suomessa

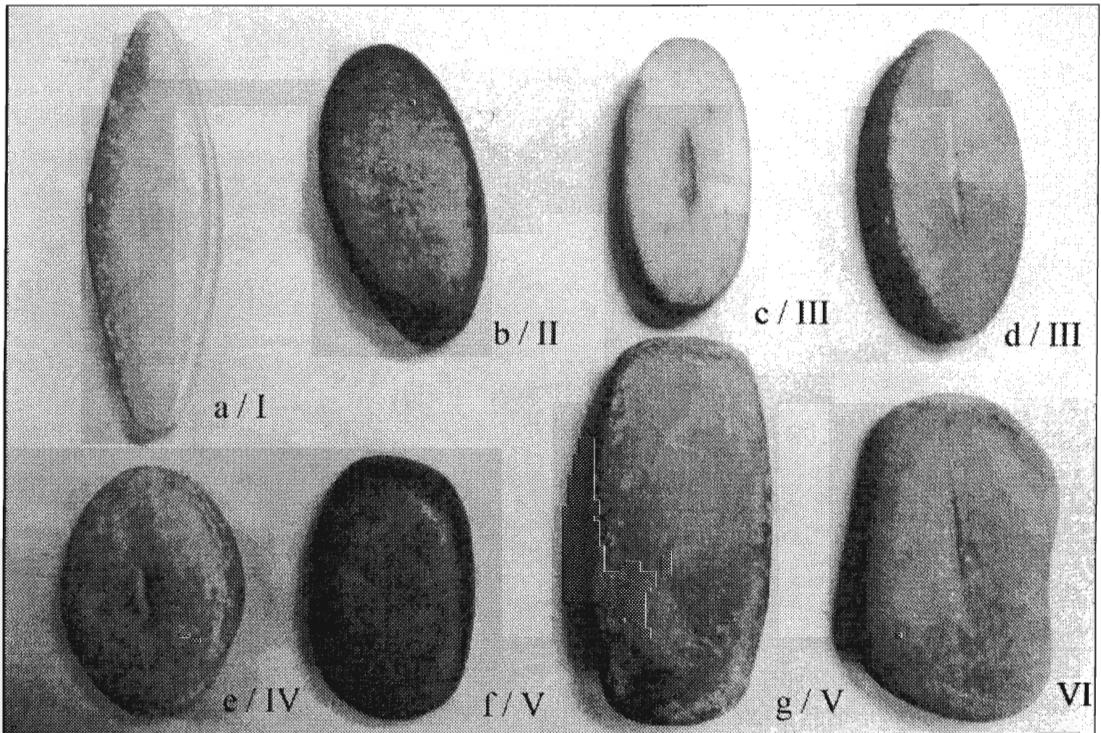
rempaan roomalaisaikaan, Varsinais-Suomesta tunnetaan lähinnä nuorempaan roomalaisaikaan ajoittuvia tuluskiviä. Sen sijaan Etelä-Pohjanmaan nuorimmat löydöt ajoittuvat aikaisintaan 500-luvulle. Hämeen ainoa ajoitettava tuluskivi on keskisen tai nuoreman rautakauden löytöyhteydestä. Uudenmaan ajoitettavat tuluskivet - ehkä Storladsbackan löytöä lukuun ottamatta - ovat kansainvaellusaikaisia. Olisi houkuttelevaa liittää nämä ajoitukset rautakautisesta viljelystä ja viljelymuodosta käytyyn keskusteluun. Lähdekriittisyyden nimissä on kuitenkin todettava ajoitettavien tuluskivien määrän olevan vielä liian pieni varmojen alueellisten yleistysten tekemiseen. (taulu 1).

Esinemuoto

Soikeat tuluskivet ovat nimensä mukaan yleensä soikeita, joko suippopäisiä tai pyöreämpiä. Keskiarvotuluskivi on kooltaan 8,75 x 4,75 x 3 cm. Pituus vaihtelee ääritapauksissa 6 -13

cm:iin. Tuluskivien työstö vaihtelee urallisista mukulakivistä huolellisesti muotoiltuihin ja hiottuihin. Skandinaaviset ja suomalaiset kivet ovat yleensä huolellisesti tehtyjä, kun taas skotlantilaiset ja saksalaiset kivet ovat useammin veden hiomia mukulakiviä, joihin on työstyetty ainoastaan laakaura. Erikoisemmista muodoista mainittakoon kolmionmuotoiset ja suorakaiteenmuotoiset sekä toiselta puolen lähes kokonaan ontoiksi koverretut tuluskivet. Suomesta tunnetaan pyöreähköjä, soikeita ja nelisivuisia tuluskiviä sekä laakaurallisia soikeahkoja tai pyöreämpiä mukulakiviä. Tuluskiven kapealla sivulla on usein kiinnitysura, joka kiertää kiven. Tästä kivi on kiinnitetty vyöhön metallipidikkeillä, kuten norjalaisista hautalöydöistä ilmenee, tai nahkahihnoilla. (Fett 1937a ja b). Joko toisella tai molemmilla lappeilla voi olla yhdestä kolmeen uraa. Lappeen urat ovat yleensä kiven pituussuunnan mukaisia, joskus myös pituussuuntaan nähden viistoja. Nämäkin urat näyttävät yleensä tehdyn kiveen valmistusvaiheessa. Kiven ja urien

Kuva 1. Hackmanin tuluskivityypit (a-g)ryhmät I-VI.

0 100 200 300 400 500 600 700 800jaa.

Varsinais-Suomi

- 1.Perniö, Tiikkinummi k -----
 2.Piikkiö, Koskenhaka k -----
 3.Salo, Katajamäki I k -----
 4.Sauvo, Finskilä k -----
 5.Sauvo, Junnola k -----

Satakunta

- 6.Nakkila, Penttala k ----
 7.Pori, Parkkali k -----
 8.Vammala, Kaukola k -----

Uusimaa

- 9.Karjaa, Domarg rd 1 k -----
 10.Karjaa, Storladsb k -----
 11.Tenholä, Lunkarskullab. k -----

Häme

- 12.Hauho, Kalomäki k ? -----

Etelä-Pohjanmaa

- 13.Isokyrö, Rinta-Ulvinen k -----
 14.Maalahti, Kalaschabr. a -----
 15.Maalahti, Kopparb. k -----
 16.Vöyri, Soldat-Stomp. k -----

Pohjois-Pohjanmaa

- 17.Oulu, Välikangas k -----
 18.Tornio, Rakanmäki a -----

0 100 200 300 400 500 600 700 800jaa.

k = kalmisto a = asuinpaikka

(Arkistonumerot ja lähteet: 1. KM 3106:11 -Salmo 1980, 45-50, 2. KM 10605:47 -Kivikoski 1937a, 46; Salo1970 116, 3. KM 6479 -Hirviluoto 1991, 88-90, 4. KM 13465:7 -Salmo 1954, 5. -Salmo 1957, 27 k.18, 30-31), 6. KM 5591:3 -Salo 1968, 69-77; 1970, 118, 7. SM 17172 -Salo1970, 83, 8. KM 11634:161 -Kivikoski 1973, 39, 9. KM 21634:885 -Matskainen 1984, 43-50, 10. KM 15880:3 -Pellinen 1998, 10-11, 11. KM 8896:7 -Hackman 1928, 12. KM 18917:72 -Söyrinki-Harmo 1979, 32, 87js., 13. KM 10341:140 -Kivikoski 1937b, 186-189, 14. KM 23804:134 -Kotivuori 1992, 57-74, 15. KM 2272:33, 16. KM 11132:59 -Kivikoski 1973, 39, 17. KM 23911:5 -Mäki vuoti 1991, 18. KM 24208:55, KM 24208:71 -Mäki vuoti 1988. Ajoittamattomia kalmistolöytöjä on tavattu Saltvikin Rangsbystä (KM 1524 -ei kaivauskertomusta, ei muita löytöjä tiedossa) , Maarian Saramäen Marttilasta (KM 15396 -löydetty sekoittuneesta kerroksesta), Vammalan Kaukolasta (KM 11634:16 -tästä kummusta ei ajoittavia löytöjä), Vähänkylön Tervajoen Rullon Aittomäeltä (KM 4264:40 -röykkiötä ei ole tutkittu).

Taulu 1. Suomesta löydettyjen tuluskivien ajoituksia.

Ryhmä	Kuvaus	Hackmanin tyyppiä	Aineistossa (KM)
I	-soikeita, pituuteensa nähden kapeita, siroja, "pitkulaisia" -sivu-ura usein melko kapea -laakapinnoilla usein ura	a / a-b / a-c / a-d	KM 1523, 2050, 2101:195, 2064:5, 2831:17, 3276:20, 6915:1, 18917:72
II	-soikeita, pituuteensa nähden leveämpiä "pulleita", laakapinnat usein kuperat, kiven keskikohta paksuin -pääät terävähköt -sivu-ura laakeahko -laakapintojen urien määrä vaihtelee	b (eniten) / b-c / c-d	KM 2024:19, 2102:272, 3292:5, 4162:41, 10605:47, 10605:47, 11424, 12401:8
III	-soikeita, pituuteensa nähden melko leveitä -tasapaksuja, laakasivut yleensä tasaiset -reunat koverretut tai tasaiset -ainakin tässä aineistossa kummallakin laakasivulla yksi ura - heterogeenisempi ryhmä kuin edelliset	c / d / leveä b	KM 1941:6, 2203:732, 2239:901, 2912:156, 3106:11, 4258:5, 8708:2, 9956:1, 21522, 23588, poikkeavampia muotoja KM 2272:33, 4264:40, 21496
IV	-pieniä, pyöreäsoikeita -paksuja tai ohuita, tasaisia tai pulleita, mutta kohtalaisen tasapaksuja -urien määrä vaihtelee	e (pääasiassa) / d-e	KM 152, 1869:62, 3517:15, 10341:140
V	-suorakaiteisia, päät kuitenkin pyöristetty -tasapaksuja -tummia, kiiltäväpintaisia	f / g	KM 2831:10, 3187:44
VI	-käsittelemättömät veden hiomat mukulakivet -laakapinnalla/pinnoilla ura tai uria	-	KM 15396:33, 15880:3, 21634:885

Taulu 2. Tuluskivien jaottelu.

työstö on tapahtunut tikkaamalla. Muotoilun jälkeen kivet on usein hiottu ja kiillotettu sileiksi. (Hackman 1905:247-248; Kivikoski 1961:136; Rydh 1917; Pellinen 1998:14-15).

Alfred Hackman esitteli väitöskirjassaan vuonna 1905 tuluskivistä luomansa typologian. Hackman jakoi tuluskivet seitsemään ryhmään (a - g), esittämättä tosin jaottelulle minkäänlaisia perusteita. Kyseessä on ilmeisesti intuitiivinen typologia, jossa tyypit edustavat tiettyä abstrahoitua joukkoa muotopiirteitä. Varsinaisessa aineiston luokittelussa Hackman on viitannut usein yhden tuluskiven kohdalla kahteen eri tyyppiin, joista löytyvät piirteet parhaiten kuvaavat kyseistä tuluskiveä. Tyypit ovat ideaalimalleja, joita käytännössä kuitenkin edustaa tietty tuluskivilöydytö. (Hackman 1905: 100-110).

Itse olen tarkastellut tuluskivien tyypitelyä tietyin kriteerein (mm. ajallinen ja alueit-

tainen edustavuus -tarkemmin ks. Pellinen 1998:15) valitun otoksen perusteella. Otos käsitti 40 Suomesta löydettyä tuluskiveä. Jaoin nämä tuluskivet ryhmiin pääasiassa seuraavien muotopiirteiden samankaltaisuus- ja erilaisuusaspektien mukaan: 1) tuluskivien pituuden suhde leveyteen, 2) päiden muoto, esimerkiksi suippous tai pyöreys, 3) kivien laakapintojen tasaisuus, koveruus tai kuperuus ja 4) kivien työstö (esim. urat) tai työstämättömyys. Aineistosta muodostui kuusi ryhmää. (Taulu 2, kuva 1). Vastaavanlaisella pohjimmiltaan intuitiivisella (jaottelukriteerit muodostuivat lajittelun aikana) jaottelulla päädyin siis melko samanlaiseen ryhmittelyyn kuin aikoinaan Hackman, joka tosin ei ollut luokitellut mukulakiviä omaksi ryhmäkseen. En kuitenkaan pitänyt tarpeellisena Hackmanin tavoin korostaa tuluskivien leveyseroja. Ryhmien rajat vaihtuivat melko selväpiirteisiltä, enkä tämän

vuoksi näe myöskään syytä viitata yhden tuluskiven kohdalla kahteen eri ryhmään. Huomautettakoon vielä tehdyn luokittelun perusteluksi, että mitallisiin muuttujiin pohjautuva jaottelu tuskin tulisi kysymykseen. Tuluskivien mittasuhteita tarkastellut FM Henrik Asplund on läpikäymänsä aineiston perusteella tullut myös tähän johtopäätökseen (Asplund 1997, suullinen tieto).

Kivilaji

Tuluskivien kivilajeiksi on kansallismuseon esineluetteloissa esitetty mm. kvartssia, kvartsiittia, hiekkakiveä, kvartsiittisekoitteista hiekkakiveä, eri liuskelaatuja, graniittia ja gneissia. Geologian opiskelija, tutkimusavustaja fil. yo Saku Vuori Helsingin yliopiston geologian laitokselta antoi pyynnöstäni kivilajimäärityksen Museovirastossa (7.11. 1997) valitsemastani tuluskiviaineistosta (40 kpl kalmisto-, asuinpaikka- ja irtolöytöjä eri puolilta Suomea -tarkemmin valintakriteereistä ja analysoiduista tuluskivistä ks. Pellinen 1998: 15). Määrittely suoritettiin silmä-määräisesti (luupilla). Vuoren mukaan selkeä enemmistö (34/40) tuluskivistä oli valmistettu kvartsiitista. Ainoa selkeästi hiekkakivinen artefakti, joka esineluettelossa oli määritelty tuluskiveksi, osoittautui survimeksi tms. Kolmessa tuluskivessä kvartsipitoisuus ei ollut tarpeeksi suuri, jotta ne olisi voitu varmuudella määrittellä kvartsiiteiksi. Yksi tuluskivistä oli luokiteltavissa argoosi-areniitiksi, joka oli ollut kehittymässä kvartsiitiksi ja toinen metamorfiseksi sedimenttikiveksi, joka alunperin oli ehkä koostunut kvartsista, maasälvästä ja liuskeesta. Viimeksi mainittu löytö on peräisin Maalahden Kopperbackenin kalmistosta ja ajoittuu 700-luvun alkuun ollen näin ehkä nuorin ajoitettu tuluskivilöytömme. Esine on tavallista pienempi, hauras ja särkynyt. Hajoamista lienee edesauttanut se, että kiven toista päätä on selvästi hakattu.

Käsitellystä aineistosta on esitetty esineluetteloissa kivilajien suhteen Vuoren antamis-

ta määryksistä poikkeavia tietoja. Kvartsi-nimitystä lienee käytetty yleensä virheellisesti, sillä tuluskivet eivät näytä tehdyn puhtaasta kvartsikiteestä. Kvartsiittia on myös arveltu hiekkakiveksi. (Esim. KM 152, KM 21522). Monissa kvartsiittisissa tuluskivissä pinnan punertavaksi värjänyt hematiittipigmenti (pigmentoitunutta rautaa) on saattanut erehdyttää tämänkaltaisiin tulkintoihin. Tuluskivien pääasiallisella valmistusmateriaalilla, kvartsiitilla, on kulttuurinen merkityksensä. Suurin osa tuluskivistä on tavattu rautakautisilta kalmistoalueilta. Kivilajin tunnistaminen ja erittäin kovan materiaalin työstö aikana jolloin kiviteknologian merkitys kalmistoalueilla näyttää hiipuneen sekä kvartsiitti-esiintymien sijainti kalmistoalueiden ulkopuolella eivät viittaa esinemuodon kohdalla paikalliseen valmistukseen. Näin ollen yhdyn J.-P. Taavitsaisen käsitykseen siitä, että tuluskivet ovat 1) peräisin kalmistoalueiden ulkopuolelta, 2) ns. lappalaisten tai saamelaisten valmistamia ja 3) toimineet vaihdantavälineinä kalmistoalueiden eränkävijöiden ja Sisä-Suomen asukkaiden välillä. (Hietanen 1938; Taavitsainen 1990:63 js.).

Tulenteko

Kiistely soikeiden tuluskivien funktiosta oli vilkkaimmillaan viime vuosisadan puolella. Vielä 1800-luvun puoliväliin mennessä esineiden funktiosta ei oltu päästy yksimielisyyteen. Useimmiten tuluskiviä pidettiin hioimina tai kovasimina, mutta toisinaan ne tulkittiin myös linkokiviksi, suutarin työkaluiksi, sukkuloiksi ja verkonpainoiksi. Esitettiin myös ajatus niiden käytöstä useampaan kuin yhteen tarkoitukseen. (Sarauw 1907:19; Rydh 1917:172-173). Suomessa on varhaisimpia luetteloituja tuluskiviä pidetty hioimina (esim. KM 151, KM 866), mutta jo 1880-luvulla "tulikivi" tai "tuluskivi" -nimitykset yleistyivät, vaikka joitakin "nuolenkovasimia" vielä saattoi eksyä joukkoon (esim. KM 2029:171). Alfred Hackman käytti väitöskirjassaan (1905) tuluskivistä

kuvailevaa nimitystä “weberschifförmige Steine” vaikka ei kiistänytkään niiden tulenteke-funktiota. Skandinaaviassa tuluskiviä on nimitetty myös “vyökiviksi” niiden yleisen löytöyhteyden mukaan (mm. Fett 1937a ja b).

Ajatus tuluskivien tulenteke-funktiosta vaikiintui tämän vuosisadan alussa, kun 1800-luvun puolella käyty keskustelu vihdoin johti siihen, että vastausta alettiin etsiä kokeellisen arkeologian avulla. Vuonna 1900 F.-L. Sarauw ja G. Mörck suorittivat tuluskivillä tulentekekokeita Kristianian (Oslo) museossa. He kokeilivat ensin iskemistä piin kappaleella, mikä ei tuottanut tulosta. Myöhemmin he hoksasivat kokeilla rautaista iskuvälinettä ja tällä kertaa onnistuivat tulenteossa. (Sarauw 1907). Ruotsissa puolestaan Nils Keyland huomasi tulenteon onnistuvan iskemällä kvartsin tai kvartsiitin palasta pyriitillä tai muulla rautaa sisältävällä kivellä. Hiekkakivisistä tuluskivistä riittävä kipinä irtosi rauta- tai teräspuikon iskulla. Puikon ei tarvinnut olla kovin kärkeväkään, jos lyönti oli tarpeeksi voimakas, kuin vasaran isku. Kvartsiittiseen tuluskiveen piti käyttää teräksistä iskuvälinettä, koska tuluskivien hiottu ja kiillotettu pinta vaikeutti kipinän iskemistä. Tuluskivien viimeistelyä hiomalla voikin pitää epäfunktionaalisenä piirteenä tulenteon kannalta. (Keyland 1916). Jorma Leppäahon mielestä tuluskivien pinnalla olevista jäljistä näkyy selvästi, että tuli on niistä isketty teräspiikin avulla. Kansallismuseossa suoritetuissa kokeissa jopa tavallisilla saksilla iskettäessä saatiin aikaan tulenteeseen riittävät kipinät. (Leppäaho 1949:79-80). Omissa käyttökokeissani olen huomannut, että suuremman kipinän aikaansaamiseksi tuluskiveä tulee pitää hieman viistossa asennossa ja kohdistaa isku siten, että kiven ja iskuraudan pinnat ovat jonkin aikaa kosketuksissa toisiinsa.

Tuluskivien laakapinnoilla havaittavat jäljet ovat enimmäkseen ohuita naarmuja ja pieniä koloja. Sekä naarmut että kolot sijaitsevat eri puolilla kiven laakapintaa tai -pintoja, eivätkä keskity esimerkiksi keskiuran lähettävälle. Ilmiö vaikuttaa luonnolliselta, sillä isketäessä kivistä kipinää (hieman viistossa asen-

nossa, joka mielestäni on tehokkain), isku kohdistuu helpoimmin juuri kiven laakapinnan reunaan tai päähän. Joidenkin kivien pinnoilla näkyvät suuremmat kolot lienevät syntyneet kuitenkin pystysuoraan kohdistettujen iskujen seurauksena, joissakin tapauksissa vaikuttaa kivistä jopa tahallisesti isketyn paloja pois. Ehkä kyse on historialliselta ajalta tunnetusta perinteestä käyttää esihistoriallisista kiviesineistä, “ukonvaajoista”, lohkottuja paloja lääkkeenä (ks. esim. Keskitalo 1985:220-221; Huurre 1991:87-88). Yhdessä tuluskivessä voi esiintyä useamman tyyppisiä jälkiä. Toisinaan koko tuluskivi on lohjennut kahteen tai useampaan osaan tai pinnalla/pinnoilla esiintyy halkeamia. Erityisesti suljettuina (kalmistolöytöinä) tavatut rikkonaiset tuluskivet on täytynyt tahallaan rikkoa, sillä pelkkä tulenisku teräspiikillä ei juuri näytä kuluttavan edes kiven pintaa. Samaisesta syystä väitän, että tuluskivien, joissa ei ole silmämääräisen tarkastelun perusteella havaittavissa käyttöjälkiä ei tarvitse olla täysin käyttämättömiä. Kaikki naarmujäljet eivät ehkä ole syntyneet iskemällä vaan vetämällä jotakin rautaista esinettä kiven pintaa pitkin. Tulenteon ohella tuluskiviä onkin mielestäni mahdollista käyttää rautaterän teroittamiseen.

Löytöyhteys

Tuluskiviä käsittelevä kirjallisuus - niin vanhaa ja puutteellista kuin se muiden maiden osalta onkin - antaa viitteitä siitä, että tuluskivien löytömiljöössä olisi eroja eri maiden välillä. Ruotsissa, Suomessa ja Virossa tuluskivet ovat useimmiten irtolöytöjä. Tanskassa tuluskiviä on löytynyt runsaasti 1800-luvun suolöydöistä. Täällä tuluskiviä tavataan melko usein myös asuinpaikoilta, toisin kuin muualla Fennoskandiassa. Norjassa puolestaan hautalöytöjen määrä on suurempi ja irtolöytöjen määrä suhteessa pienempi kuin Ruotsissa, Suomessa tai Virossa. (Rydh 1917; Tönisson 1982; Hackman 1905:241-252; Salo 1990a ja b). Mm. tuluskivien levinnästä päätellen esine-

muoto tai esineet kulkeutuivat Skotlantiin ja Irlantiin skandinaavien mukana. Skotlannista niitä on löytynyt ainakin asuinpaikoilta arkisten työkalujen ja tarvikkeiden joukosta. (Anderson 1883:210-223, 243-244).

Suomen nykyisten rajojen sisäpuolella irto- tai hajalöydöt muodostavat jopa 93,6 prosenttia löydöistä, jos mukaan lasketaan vain tuluskivet, joiden löytöyhteys on tiedossa. Kalmistolöytöjen määrä on 5,0 prosenttia ja asuinpaikkalöytöjen 1,4 prosenttia tunnetuista löytöyhteyksistä. Yli kolmasosa löydettyistä tuluskivistä on vailla löytötietoja. Kartografisesti on koko Suomen osalta havaittavissa tuluskilöytöjen keskittyminen maamme alavampiin osiin (alle 100 m mpy), vesistöjen ympärille ja vesireittien varsille. Löytöjen yhteys savimaihin on varsin selkeää, erityisesti näin on Etelä-Pohjanmaan tuluskivikeskittymän osalta, Kokemäenjoen varrella, Varsinais-Suomen ja Uudenmaan rannikolla sekä pohjoisessa Kemin, Tornion ja Rovaniemen tienoilla. Tuluskivet korreloivat em. seuduilla myös siitepölyanalyysien tuloksiin rautakautisista viljelyalueista (Vuorela 1991:18-20; Vuorela & Hicks 1995). Sisä-Suomessa tilanne on viljelytutkimuksen osalta toistaiseksi puutteellisempi, mutta tutkituilta alueilta on saatu useita esihistoriallisia siitepölyajoituksia (Vilkuna 1997). Esimerkkinä mainittakoon Hankasalmen Säkinlammesta tehty siitepölyajoitus, jonka mukaan varhaisin kaski on täällä raivattu ensimmäisinä vuosisatoina eaa ja kiinteä viljely alkanut 500/600-lukujen vaihteessa tai myöhemmin (Vuorela 1995:44). Hankasalmen Säkinmäen kansakoulun kokoelmista tunnetaan yksi tuluskivi (KM 17639). Merkilläpantavaa on myös tuluskivien niukka esiintyminen tai puuttuminen Varsinais-Suomen ja Uudenmaan sisäosien raskailla savi- mailla (vrt. Orrman 1991:4).

Lähemmässä tarkastelussa voidaan huomata, että irtolöydöistä enemmistö on pelloilta tavattuja (57 %), näistä noin 12 prosenttia mainitaan ranta- tai suopelloiksi. Muutoin avoimilta paikoilta, niityltä, nummelta tai kankaalta, on tuluskivistä peräisin nelisen prosenttia. Edelleen voidaan erottaa omaksi ryhmäkseen

ranta- ja suoniityt (n. 2 %). Rantavesistä tai lammista on poimittu talteen noin 13 prosenttia tuluskivistä ja soista hieman yli viisi prosenttia. Lähinnä yksittäisiä irto- tai hajalöytöjen löytöyhteyksiä ovat tarkemmin määrittellemättömät kiviröykkiöt, metsä, historiallisen ajan kaski ja kytö, hiekkakuoppa, tie ja vuori. Seitsemän tuluskiveä on tavattu sisävesien saarilta, Ahvenanmaan mahdollisia hautalöytöjä lukuun ottamatta vain yksi kappale mantee-reen ulkopuolelta, Kemiöstä. Useita tuluskiviä on löydetty mustan maan, palaneiden kivien ja hiilen yhteydestä, jopa puolen metrin syvyydestä, mutta yhdestäkään ei ole otettu talteen hiilinäytettä. (Pellinen 1998, liite 1).

Kalmistot tuluskivien löytöyhteytenä muodostavat melko heterogeenisen ryhmän. Kalmistotyyppit vaihtelevat tarhamaisesta latomuksesta kivettyihin kumpuihin ja röykkiöihin, hautaustapa ruumishautauksesta polttohautaukseen ja polttohautaukset edelleen kallionkoloon tehdystä yksilöhaudauksesta kalmistoon. Hauta-antimiltaan tuluskiviä sisältävät hautaukset sen sijaan voivat erottua niukkuudessaan. Monet tuluskiven sisältäneistä kalmistoista ovat olleet kokonaisuudessaan rikaslöytöisiä, mutta yhtään tuluskiven sisältänyttä hautausta ei voi kuvata rikkaaksi. Tuluskivien yhteydessä tavatut artefaktit ovat pääasiassa käyttötyökaluja (veitsi, kirves) tai metsästysaseita (keihäs, nuolenkärki). Yleisin tuluskiven kanssa samasta hautauksesta tavattu artefakti on veitsi. Toisinaan tuluskivi on ehjä, toisinaan rikkonainen, mutta tälläkään seikalla ei näytä olevan yhteyttä hautamuotoon tai hautaustapaan. Tuluskivillä varustettujen vainajien sukupuolesta ei ole toistaiseksi tehty osteologisia määrittelyksiä, mutta esinekombinaatiot eivät minkään hautauksen kohdalla viittaa naisen hautaan. (Pellinen 1998, liite 2).

Asuinpaikka tuluskiven löytöyhteytenä on selkeä vain kahdessa tapauksessa. Toinen löydöistä on Maalahden Kalaschabrännanista. Paikalta on tavattu merkkejä mm. lähinnä 500-600 -luvulle ajoittuvista rakennuksista, muinaispellosta sekä raudantuotannosta. Kesken-eräisen kvartsiittisen tuluskiven fragmentti löy-

tyi paksun kulttuurikerroksen alaosasta ja liittyy asuinpaikkaan, eikä muinaispeltoon juuri keskeneräisyytensä takia. (Kotivuori 1992:57-74). Aikaisemmin mainittu kvartsiittialueiden sijainti kalmistoalueiden ulkopuolella muodostaa poikkeuksen juuri Pohjanmaalla, mistä joitakin kvartsiittiesiintymiä tunnetaan (Hieta-nen 1938). Toinen asuinpaikkalöytö on Tornion Rakanmäeltä. Asuinpaikka ajoittuu vanhemman roomalaisajan alun ja nuoremman roomalaisajan lopun välimaastoon. Paikalta kaivettuun aineistoon kuuluu toisaalta "tyypillistä" materiaalia kuten savitiivistettä ja sepäntöihin viittaavaa rautakuonaa. Toisaalta alueelta ei löytynyt liesien lisäksi muita kiinteitä rakenteita. Myös keramiikka puuttuu. (Mäki-vuori 1988). Tämä on merkillepantavaa, koska sama ilmiö esiintyy jo nuoremmalla roomalaisajalla Sisä-Suomen asutuksen piirissä (Carpe-lan 1979:11). Hauhon Ilmoilan Kalomäen kalmistoalueen pohjoispuolelta on tavattu keramiikkaa, veitsi ja tuluskivi. Materiaali on kalmistoaineistosta poikkeavaa ja tulkittu sen vuoksi asuinpaikka-aineistoksi. (Söyrinki-Harmo 1979:32, 87js.). Veitsi - tuluskivi - yhdistelmän esiintyminen hauta-aineistossa herättää kuitenkin kysymyksen tuhoutuneen hautauksen mahdollisuudesta.

Tuluskivien konteksti Perniössä, Maalahdella ja Tammelassa

Esittelen tässä lyhyesti mainittujen kuntien osalta tekemiäni kulttuuri- ja luonnon-ympäristövertailujen tuloksia. Perniössä asutus keskittyy rautakaudella Perniönjokilaaksoon (Salmo 1980, Lehtinen 1981). Viljely alkaa Perniössä viimeistään roomalaisajalla, ilmeisesti osin kaskeamisena ja polttoraivauksena, osin myös peltoviljelynä (Vuorela 1985, 17). Todennäköisesti peltoviljely on keskittynyt kiinteän asutuksen tuntumaan, vaikka siitä on merkkejä myös Asteljoenlaaksossa. Tuluskiviä on löytynyt Perniössä kolmelta alueelta. Perniönjokilaaksossa yksi löydöistä on Lupajan

Tiikkinummen kalmistosta, kaksi kiinteiden muinaisjäännostojen väliin jäävältä alueelta. Loput viisi tuluskiveä on tavattu alueilta, joilta ei tunneta rautakautisia kiinteitä muinaisjäännostoja; Strömmasta, Aaljoenlaaksosta ja Naarjärven pohjoispäästä. Kaikki Perniön tuluskivilöydöt ovat pehmeiltä savimailta, rantapelloilta tai aikoinaan veteen jätettyjä. Löytöalueittensa ja -yhteyksiensä perusteella niiden voidaan katsoa indikoivan lähinautinta-alueita ja niillä harjoitettua viljelyä, todennäköisesti polttoraivausta tai kaskeamista.

Maalahden asutus on levinnyt tänne rautakaudella ilmeisesti itäisten ja eteläisten ympäristökuntien korkeammilta alueilta, joilla savikkoja on huomattavasti Maalahtea niukemmin. Viljelyä tiedetään harjoitetun täällä jo rautakaudella, mutta kalastus- ja hylkeenpyynti lienevät olleet pääelinkeinoja tuolloin, kuten myös myöhemmin historiallisella ajalla. Viljelymuodosta ei ole päästy yksimielisyyteen. Ainakin peltoviljelyä, mutta myös jonkinasteista polttoraivausta ja kaskeamista täällä lienee harjoitettu. (Katiskoski 1988; Segerström & Wallin 1988, Smeds 1935; Segerström & Wallin 1991:72; Engelmärk 1991:99; Orrman 1993) Maalahden kuudesta tuluskivilöydöstä vain neljä on paikannettavissa. Näistä yksi on asuinpaikkalöytö Kalaschabrännanilta, yksi kalmistolöytö Kopparbackenilta, yksi haja- tai irtolöytö Hallonsulanin rannalta, joka on aikoinaan jätetty veteen. Vain yksi tuluskivistä on selkeästi irtolöytö, joka on löydetty muutaman kilometrin päästä lähimmästä kalmistosta, Kopparbyn alueelta. Kivi on jätetty aikoinaan joko rantapellolle tai veteen. Irtolöytöjen niukkuus Maalahdella sopii hyvin yhteen niiden käsitysten kanssa, joiden mukaan Maalahden (melko vähäinen) viljely olisi pääosin ollut peltoviljelyä.

Tammelassa kiinteät muinaisjäännostokset ja tuluskivet sijaitsevat selkeästi eri alueilla. Kiinteämpi asutus tai nautinta on ehkä keskittynyt jo rautakaudella Pyhäjärven ja Kuiva-järven savikkoiseen ympäristöön (Pohjakallio 1992; 1993; 1994). Löydetty kuusi tuluskiveä ovat kaikki etelämpää, lähinnä Torronsuon

pohjoisrannalta ja suoalueen itäpuolelta, (ranta)alueilta, joilla nykyäänkin harjoitetaan viljelyä. Kuivajärven pohjasedimenteistä tehty siitepölyanalyysi osoittaa viljelyn alkaneen täällä ehkä pronssi- ja rautakauden taitteessa, kuitenkin viimeistään ennen ajanlaskun alkua. Ilmeisesti varhaisella rautakaudella polttoraivaus on ollut voimakasta. Kaskeamisen jälkeen alueella on pian siirrytty kiinteään peltoviljelyyn, mutta sen ohella kaskeaminen tai polttoraivaus on jatkunut myöhemminkin. (Vuorela ja Kankainen 1993). Kiinteiden mui- naisjäännösten ja tuluskivien levinnän perusteella on Tammelassa erotettavissa rautakaudella ainakin kaksi toiminnallisesti - ehkä juuri elinkeinojen harjoituksen suhteen - erityyppistä aluetta.

Vulvasymboliikka ja *hieros gamos* - aihe

Tuluskiven "viitteellinen muoto" ehti elää arkeologien keskuudessa pitkään suullisena perinteenä ennen kuin professori Unto Salo vihdoinkin tarttui aiheeseen ja julkaisi hypoteesinsa vuonna 1990. Tämän vuosikymmenen aikana Salo on useampaan otteeseen käsitellyt ja muokannut aihetta artikkeleissaan (mm.1990a ja b, 1994, 1997). Salo yhdistää vulvasymboleiksi tulkitsemansa tuluskivet Agricolan psalmtarin esipuheen jumalaluettelon "Rauni-Ukosta" kertoviin säkeisiin. Säkeiden hän katsoo Martti Haavion (1959:86; 1967:177) tulkintaan perustuen kuvaavan Ukko-jumalan ja hänen vaimonsa rituaalista yhtymistä, pyhiä häitä. Koska ukkosenjumalan yhtymistä kuvaa salamointi, olisi *hieros gamos* -akti toistettu rituaalisesti iskettäessä tulta vulvanmuotoisesta tuluskivestä. (esim. Salo 1997:154-167).

Tarkasteltaessa vulvasymboliikkaan liittyviä esineellisiä muistoja Euroopassa, voidaan ehkä tunnetuimpana ryhmänä mainita ns. Sheela-na-gig -kuvat. Alastonta, jalkojaan haara-asennossa pitävää naishahmoa esittävät

kaiverrukset ovat melko yleisiä keski- ja länsieurooppalaisten kirkkojen seinissä. Vulva on usein esitetty korostetusti, kohokuvana veistettynä soikiona, jonka keskelle on kaiverrettu pystysuora lovi. Yhden näköisyys erityisesti irlantilaisten kuvien kohdalla soikeisiin tuluskiviin on ilmeinen. Kaiverrukset on ajoitettu varhaisimmillaan 1100-luvun alkuun. (Esim.Scott 1966:184-185; von Sutterlin 1993; Kruger 1994). Vanhempaa vulvasymboliikkaa esiintyy mm. skandinaavisissa pronssikautisissa kalliopiiroksissa, joissa toisten, usein pitkätukkaisten ihmishahmojen jalkojen väliin on hakattu kuppi. Näiden kuvien perusteella on ajateltu kuppimerkkien yleensä symboloivan vulvaa. (Mandt 1986:120js). Huomautettakoon, että kuppikiviin on ainakin Virossa ja Varsinais-Suomessa kaiverrettu myös soikeita kuppeja, jotka toisinaan ovat jopa aivan "tuluskiven" muotoisia (Tvauri 1997; Tiitinen ja Suominen A.-L. 1992 suulliset tiedonannot). Varhaisesta vulvasymboliikasta Euroopassa voitaisiin esittää muitakin esimerkkejä. Kulttuurisia yhteyksiä vai peruskuvioiden käytöstä johtuvaa sattumaa - lähes kaikissa tapauksissa muodot täsmäävät tuluskivimuotoihin. Soikeissa tuluskivissä itsessään kuitenkin näemme tärkeimman todisteen niiden symbolisesta merkityksestä - esineisiin valmistusvaiheessa tehdyt laakasivujen pystyurat, joilla en käyttökokeiden yhteydessä havainnut olevan mitään käytännöllistä funktiota.

Salon käyttämä *hieros gamos* -esimerkki on kiistanalainen. Veikko Anttosen mielestä Agricolan säkeet eivät kuvaa pyhiä häitä. Anttonen pitää Raunia pihlajan mytologisena henkilöitymänä, pihlaja puolestaan on ukkosenjumalan puu. Runon "härskyminen" viittaisi pihlajan kukintaan. Ukon antama sade pihlajan kukinta-aikana takaisi siis hyvän vuoden tulon eli viljasadon. (Anttonen 1996:127-128). Uskomusolento, johon tiedetään liitetyn pyhien häiden mielikuvia on kasvullisuuden edistäjänä pidetty Sämpsä Pellervoinen. Martti Haavion mielestä Ukon ja Sämpsän kohdalla voisi olla kyse samasta jumaluudesta tai aina-

kin näiden uskomusolentojen funktiot ovat olleet päällekkäisiä, minkä vuoksi ne ovat välillä runoissa ottaneet toistensa paikan. Sämpsään ei kuitenkaan ole liitetty varsinaisia ukkosenjumalan ominaisuuksia. (Kuusi 1980:229-230; Harva 1948:170js.; Haavio 1961:5, 62, 121). Tuluskivien utilitäärisen käytötavan liittäminen symboliseen merkitykseen ei puolla niiden yhdistämistä Sämpsä-myyttiin. Kansanperinteen ja mm. skandinaavisten kalliopiirrosten perusteella voimme kuitenkin katsoa sukupuolilyhteydellä olleen rituaalista ja uskonnollista merkitystä esihistoriallisella ajalla. (Haavio 1959:85-86; Mandt 1986:114 js.). Vulvaa symboloineet tuluskivet ovat luultavasti liittyneet samaan rituaalikompleksiin, mutta rituaalien keskinäisten suhteiden selvittäminen jäänee aineiston niukkuuden vuoksi pakostakin hypoteesin asteelle.

Vulvasymboliikan kautta tuluskiviin on liitettävissä muitakin uskonnollisia merkityksiä. Vulvanmuotoisten tuluskivien löytöminen miesten hautauksista voisi ilmentää niiden kuulumista nimenomaan miehisiin uskonnollisiin ja rituaaleihin, kuten falloskivien palvonnan tiedetään historiallisella ajalla liittyneen naisten yrityksiin lisätä hedelmällisyyttä (esim. Scott 1966:194-201). Tuluskivistä raaputettua kivijauhoa on kerrottu käytetyn paitsi lääkkeenä, myös naisten ehkäisyvälineenä (KM 2025:17, KM 2218:167, KM 2831:26, KM 3453:22, KM 4154:5, KM 4443). Kun fallossymbolien on uskottu edesauttavan naisen hedelmöitymistä ja vulvasymbolien ehkäisevän sitä, voisi ajatella miesten kohdalla tilanteen olleen päinvastaisen. Mielenkiintoisen näkökulman sukupuolisympoliikkaan tarjoavat myös eräät teoreettisesti kognitiivista antropologiaa edustavat tutkimukset. Mary Douglas on havainnut ihmisruumiin rajojen olevan symbolisessa suhteessa sekä fyysisiin että metafysiisiin rajoihin (Douglas 1989:163-164). Veikko Anttonen mielestä maanviljelyyn perustuvat paikallisyhteisöt ovat määrittäneet symbolisesti maa-alueen sisäpiiriä enemmän naisten kuin miesten ruumiillisuuden avulla (Anttonen 1996, 159). Näihin ajatuksiin voi-

daan yhdistää tuluskivien naisen sukuelintä kuvaava muoto ja esineiden löytyminen territoriaalisilta raja-alueilta, lähi- ja kaukonautinta-alueilta. Olisiko nautinta-alueille jätetyillä vulvasymboleilla merkattu alue "sisäpiiriin" kuuluvaksi?

Uhrhypoteesi

Irtolöytöjen määrän ja "vetisten" löytöolosuhteiden vuoksi on katsottava, että tuluskiviä on aikoinaan tarkoituksellisesti asetettu maahan tai veteen. On kuitenkin syytä erottaa toisistaan rituaalinen deponointi ja uhraaminen. Irtolöydön, joka oletettavasti on asetettu tiettyyn paikkaan uskonnollisista eikä pragmaattisista syistä, ei tarvitse olla uhri. Vaihtoehtoinen selitys voi olla vaikkapa taian teko. Kansanperinteestä tiedämme kaskeamisessa ja polttoraivauksessa tulenhallintaan käytetyn lukuisia taikakeinoja ja apuvälineitä. Tulusraudassa mukana kulkenut tulenväki oli voimallinen ja suoja omistajaansa myös metsällä. Heittämällä tulenväkeä sisältävä tulusrauta järveen voitiin karkottaa vedenväki ja näin pilata naapurin kalaonni tai hankkia järveen uusi mieluisampi haltia. (Suomen Kansan Muinaisia Taikoja I 1891:79, II 1892:1-7 ja III 1912).

Ajatus tuluskivien uhraamisesta on kuitenkin varteenotettava, vaikka ei ehkä ainoa selitys irtolöydöille. Rituaalisen deponoinnin liittyminen hedelmällisyysuskonniin vaikuttaa tuluskiven vulvasymboliikan takia todennäköiseltä. Hedelmällisyysrituaalien tarkoituksena on yleensä ollut viljavuuden ja satoisuuden edistäminen. Selvästi aikoinaan veteen asetetut tuluskivet näyttäivät tämän vuoksi enemmän uhreilta. Kyseeseen voisi tulla lupaus- eli votiiviuhri, kuten Hackman (1905:243) on arvellut, ehkä kalendaari- tai kriisiritin yhteydessä. Kalendaariritin yhteydessä tuluskivet olisivat voineet toimia myös lepytysuhreina, joilla pyritään takaamaan ylikuonnollisten olentojen jatkuva suosio (lepytysuhria ei pidä sekoittaa sovitusuuhriin - uhrimääritelmistä ks. esim. Ringren 1968:82-84; Anttalainen

1994:19). Uusimmassa tulkinnassaan Salo (1997:158-167) ehdottaa mm. tuluskivien "vetisten" löytöpaikkojen vuoksi tuluskiviä uhratun Ukon naiselle, jonka hän rinnastaa Torin vaimoon, skandinaaviseen veden- ja lähteenjumalatar Siviin. Arkeologisesti ei kuitenkaan ole todennettavissa, että esihistoriallisella ajalla uhrin löytömiljööllä olisi havaittava yhteys uhrin vastaanottajaan. Päin vastoin, ainakin Tanskan suolöydöt on mm. esineisiin tehtyjen riimukirjoitusten perusteella voitu yhdistää moniin eri jumaluuksiin. Tuluskivien kohdalla Thorsbjergin suolöydöt voisi paikannimen perusteella liittää Toriin (Todd 1987:167js.). Paljon todennäköisemmältä uhrin vastaanottajalta vaikuttaa Suomessakin yleisjumalana pidetty Ukko. Artefaktien rituaalinen tallettaminen vetisiin ympäristöihin palautuu Suomessa kivilaudelle ja tuluskivi löytöjen voi katsoa jatkavan tätä perinnettä.

Kalasymboliikka

Deborah Shepherd on ehdottanut tuluskivien muodoltaan muistuttavan vulvan ohella kalaa. Hän on liittänyt tuluskivet tulensyntymyyttiin, jossa kipinä löydetään kalan vatsasta. Myytti olisi toistettu iskettäessä tulta kalanmuotoisesta tuluskivestä. (Shepherd 1995: 33js.). Kala on suomalaisessa arkeologisessa löydöstössään sängen harvinainen aihe. Tunnetussa aineistossa - mm. Kirkkonummen Jussjärven kalliomaalaus (Luhon 1962), Leppävirran Moninmäen koukunvarsi (Edgren 1989:70) - kala on kuitenkin kuvattu hyvin tunnistettavalla tavalla. Suorakaiteenmuotoisten tai pyöreiden tuluskivien ei helposti miellä kuvaavan kalaa. Jos kuitenkin haluamme nähdä tuluskivessä kalasymboliikkaa, täytyy kyseessä olla kulttuurisidonnaisen symbolisen elementin, jolla on yhteys tiettyyn historialliseen kontekstiin. Tällaisena voisi tulla kyseeseen *vesica piscis*-symboliikka - kala-astia tai kalanmuotoinen astia, joka tunnetaan mm. antiikin Roomasta yhtenä vulvan synonyymeistä. Nimitys tulee tietävästi naisen emättimeen yhdistetystä kalan hajusta. (Wal-

ker 1988:16, 104, 225). Shepherd ei mainitse kirjoituksessaan *vesica piscis*-symboliikkaa, eikä kyseiselle symboliikalle tuluskivien osalta juuri konkreettisempia perusteluja olisi löydettävissäkään.

Elävä perinne

Tuluskivien levintä osuu alueille, joilla muunkin arkeologisen aineiston nojalla on ollut keskinäisiä kulttuurisia yhteyksiä (kartta 1). On luultavaa, että tuluskiven näkyvä symboliikka - vulvan muoto - on tuluskivien levintäalueilla käsitetty yhdenmukaisesti. Symboliikan takana piilevä laajempi uskonnollinen yhteys hedelmällisyysrituaaleihin ja -uskomuksiin on sekin voinut olla perustaltaan samankaltainen - ovathan satoisuus ja viljavuus elinehtoja viljely-yhteisöissä. On kuitenkin yhtä todennäköistä, että alueelliset erot ovat vaikuttaneet yhteisöissä myös uskonnon tasolla. Yleisesti ottaen voidaan sanoa syntymään, elämään ja kuolemaan liittyvän uskomusmaailman olevan stabiilimpi kuin yksittäisten arkipäivän rutiinien hallintaan liittyvien uskomusten, joita on voitu vaihtaa sitä mukaan kun edellinen keino on alkanut tuntua tehottomalta. Tuluskiviin on voinut liittyä molempia edellä kuvattuja merkityksiä - yhteys hedelmällisyysuskomuksiin, joihin kiinteästi kuuluu syntymä - kuolema -tematiikka sekä utilitäärisen funktionsa kautta yhteys pyhänä pidettyyn tuleen ovat tällaisia laajempia, ehkä pysyvämpiä ulottuvuuksia. Toisaalta tuluskivet ovat näiden yhteyksiensä pohjalta voineet toimia voimakkaina taikaesineinä yksityisen ihmisen arkipäiväisten rutiinien hallintaan liittyvässä magiassa tai yhteisöllisissä taioissa ja riiteissä.

Yhteenveto

1. Soikeat tuluskivet ovat pääosin nuoremmalla roomalaisajalla ja kansainvaellusajalla Itämeren piirissä käytössä ollut esinemuoto. Tämän hetkisen ajoitetun materiaalin perusteella tuluskivien levinnässä on ainakin Suo-

men rajojen sisällä havaittavissa ajallisia eroja. Vanhimmat löydöt ovat peräisin Satakunnasta, nuorimmat Etelä-Pohjanmaalta.

2. Tehdyn kivilajianalyysin mukaan tuluskivien pääasiallinen valmistusmateriaali on kvartsiitti. Tulkintoihin muiden kivilajien käytöstä on syytä suhtautua kriittisesti. Tulosverifioi J.-P. Taavitsaisen käsitystä tuluskivistä Sisä-Suomen väestön valmistamina artefakteina.

3. Selkeä enemmistö tuluskivistä on löytynyt viljelykelpoisilta savimaa-alueilta, joko aivan rantaveden tuntumasta tai hieman kauempaa järven ympäristöstä tai jokilaaksosta. Tulokset sopivat aikaisempiin käsityksiin tuluskivien liittymisestä viljelyyn, erityisesti kaskeamiseen tai polttoraivaukseen.

4. Haudoista löydetty tuluskivet yhdistyvät yksinkertaisiin eränkäyntiä tai lähipyyntiä harjoittaneiden miesten varustuksiin. Tuluskiviä sisältäneistä haudoista ei tunneta "statusesineitä".

5. Vaikka tuluskiviä tavataan runsaimmin kalmistoalueilla, eivät ne lähemmässä tarkastelussa indikoi kiinteätä asutusta, vaan lähi- ja kaukonautinta-alueita. Ne eivät siis ole ainaakaan Suomen oloissa hyviä asutusindikaattoreita, jollaisena Evert Baudou (1991, 173js.) on niitä pitänyt.

6. Tuluskivien symbolista ja rituaalista merkitystä ei pidä rajoittaa yhteen ainoaan myyttiperinteeseen. Tuluskiviin liittyvät merkitykset ovat kuuluneet patriarkaalisen yhteisön kuolemaan ja hedelmällisyyteen liittyvään uskomus- ja rituaalikompleksiin ja niiden symbolinen sisältö lienee ollut monitahoinen. Tuluskivet ovat luultavasti kuuluneet ainakin hedelmällisyyttä ja viljavuutta edistäviin sekä tulen hallintaan pyrkiviin uskomuksiin ja rituaaleihin. Irtolöytöjen selitysmahdollisuuksista todennäköisimpinä pidän votiivi- tai lepytysuhria ja käyttöä kaskitaioissa.

Kirjoitus perustuu Turun yliopistossa 31.7.1998 hyväksytyyn pro graduun "Tuluskivien konteksti. Suomesta löydettyjen ns. soikeiden tuluskivien utilitääriin ja symbolinen merkitys ja käyttötapa".

Painamattomat lähteet

Anttalainen, M. 1994: Uhraaminen suomalaisten esikristillisessä uskomusmaailmassa ja kansanuskossa: Yhteenveto suomalaisesta tutkimuskirjallisuudesta. Pro gradu. Turun yliopisto, uskontotiede.

Asplund, H. 1988: Rautakauden asutuksen reunamilla. Alueenkäytön tutkimukseen liittyviä esimerkkejä Lounais-Suomesta. C-tutkimma. Turun yliopisto, suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Katiskoski, K. 1988: Maalahden rautakautinen asutus. Pro gradu. Helsingin yliopisto, arkeologia.

Lehtinen, L. 1981: Perniön asutusjatkuvuus 500 eKr. - 1540 jKr. Esitelmä laudatur-seminaarissa. Turun yliopisto, suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Pellinen, H.-M. 1998: Tuluskivien konteksti. Suomesta löydettyjen ns. soikeiden tuluskivien utilitääriin ja symbolinen merkitys ja käyttötapa. Pro gradu. Turun yliopisto, suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Söyrinki-Harmo, L. 1979: Hauhon, Pälkäneen ja Kangasalan merovingi- ja viikinkiaikaisten polttokalmistojen vertailua. Pro gradu. Helsingin yliopisto, arkeologia.

Kirjallisuus

Anderson, J. 1883: Scotland in Pagan Times. The Iron Age. *The Rhind Lectures in Archaeology for 1881*. Edinburgh.

Anttonen, V. 1996: *Ihmisen ja maan rajat. "Pyhä" kulttuurisena kategoriana*. Helsinki.

Baudou, E. 1991: Kontinuitetsproblemet i Österbottens järnålder. Järnåldersbygd i Österbotten. En ekologisk-arkeologisk studie av bosättningskontinuitet och resursutnyttjandet. *Acta Antiqua Ostrobotniensia. Studier i Österbottens förhistoria nr 2:149-201*.

Björnstadt, M. 1962: Storsjöbygden under vendeltiden. *Jämtlands och Härjedalens histo-*

- ria. Arkeologisk inledning. 92-113. Stockholm.
- Carpelan, C. 1979: Om asbestkeramikens historia i Fennoskandien. *Finskt Museum* 1978: 5-25.
- Douglas, M. 1989: *Purity and Danger*. London.
- Edgren, T. 1989: Kivikausi. *Suomen historia I*. 8-97. Espoo.
- Engelmark, R. 1991: Miljö och jordbruksekonomi vid Kalaschabrännan, Malax. Järnåldersbygd i Österbotten. *Acta Antiqua Ostrobotniensia. Studier i Österbottens förhistoria* 2: 86-102.
- Fett, P. 1937a: Beltet fra Hove og nogen andre belter fra folkevandringstiden i Bergens Museum. *Bergens Museums rbok 5/1937*: 1-15.
- Fett, P. 1937b: Setrangebeltet og andre belten fra den eldre jernalder. *Bergens Museums rbok 7/1937*: 1-21.
- Haavio, M. 1959: *Karjalan jumalat*. Porvoo.
- Haavio, M. 1961: *Kuolematonten lehdot. Sämpsi Pellervoisen arvoitus*. Helsinki.
- Hackman, A. 1905: *Die Ältere Eisenzeit in Finnland I*. Helsingfors.
- Harva, U. 1948: *Suomalaisten muinaisusko*. Helsinki.
- Hietanen, A. 1938: On the petrology of Finnish quartzites. *Bulletin de la commission géologique de Finland, N:o 122*.
- Hole, F. & Heizer, R.F. 1977: *Prehistoric archeology. A brief introduction*. New York etc.
- Huurre, M. 1991: Satakunnan kivikausi. *Satakunnan historia I, 1*: 87-323. Rauma.
- Keskitalo, O. 1985: Esihistoria. *Hauhon, Luopioisten ja Tuuloksen historia I*. 79-225. Toim. Y.S. Koskimies. Hämeenlinna.
- Keyland, N. 1916: Primitiva eldgöringsmetoder i Sverige. Gnideld, vrideld, slageld. Med en jämförande studie. *Fataburen 1916*: 195-258.
- Kivikoski, E. 1961: Suomen esihistoria. *Suomen historia I*. Toim. J. Jaakkola. Helsinki.
- Kivikoski, E. 1973: *Die Eisenzeit Finnlands. Bildwerk und Text*. Neuausgabe. Helsinki.
- Kotivuori, H. 1992: Dwelling-site finds from the middle iron age fieldwork at Kalaschabrännan in Maalahti, Southern Ostrobothnia 1987-1989. *Fennoscandia archaeologica IX*: 57-74.
- Kruger, S. 1994: Sheela-na-gig - provokasjon - konflikt - forløsning. *SPOR 2/1994*: 26-30.
- Kuusi, M. 1980: Ikkuna kalevalaiseen muinaisuuteen. *Kalevalaista kertomaruoutta*. 9-23. Jyväskylä.
- Leppäaho, J. 1949: Iski tulta...*Kalevalaseuran vuosikirja 29 -1949*: 71-103.
- Leube, A. 1975: Die römische Kaiserzeit im Oder-Spree-Gebiet. *Postdam Museum für ur- und frugeschichte Veröffentlichungen* 9.
- Luho, V. 1962: Klippmålningen vid Juusjärvi. *Finskt Museum* 1962:62-71.
- Mandt, G. 1986: Searching in Female Deities in the Religious Manifestations of the Scandinavian Bronze Age. *Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion*. Ed. G. Steinland. 111-126. Oslo.
- Meinander, C. F. 1950: Etelä-Pohjanmaan esihistoria. *Etelä-Pohjanmaan historia I-II*. Helsinki.
- Mäki, M. 1988: An iron-age dwelling site and burial mounds at Rakanmäki, near Tornio. *Fennoscandia archaeologica V*: 35-46.
- Orrman, E. 1991: Geographical factors in the spread of permanent settlement in parts of Finland and Sweden from the end of the iron age to the beginning of modern times. *Fennoscandia archaeologica VIII*: 3-21.
- Orrman, E. 1993: Where Source Criticism Fails. *Fennoscandia archaeologica X*: 76-82.
- Pohjakallio, L. 1992: Tammelan esihistoria. *Tammelan historia I*. 13-54. Forssa.
- Pohjakallio, L. 1993: Tammelan Kuivajärven siitepölyanalyysin taustaa. Kankaisten kivi-rauniot. *Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museo-yhdistyksen vuosikirja 62 - 1993*:25-32.
- Pohjakallio, L. 1994: Lounais-Hämeen esihistoria. *Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museo-yhdistyksen vuosikirja 63 - 1994*.
- Ringren, H. 1968: *Religionernas form och funktion*. Lund.
- Rydh, H. 1917: Sk. eldslagningstenar från järnålder. *Fornvännen 1917*: 172-190.
- Salmo, H. 1980: Perniön esihistoria. *Perniön historia I*. 11-108. Salo.
- Salo, U. 1968: Die frühromische Zeit in Finnland. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 67*.
- Salo, U. 1990a: Fire-striking implements of iron and Finnish myths relating to the birth of fire. *Iskos* 9: 49-61.
- Salo, U. 1990b: Agricola's Ukko in the light of archaeology. *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names*. Ed. T. Ahlbäck. 92-190. bo.
- Salo, U. 1994: Ukko viettää häitä. *Tiede 2000 5/94*.
- Salo, U. 1997: Ukko ukkosen jumala - Muinais-suomalaisten ukkosenjumala ja hänen

- indoeurooppalainen sukunsa. *Itämerensuomi - eurooppalainen maa. Studia historica fenno-ugrica* 2. Toim. K. Julku. 121-233.
- Sarauw, G. F.-L. 1907: Le Feu et son emploi dans le nord de l'Europe aux temps préhistoriques et historique de Belgique. 1-33.
- Scott, G.R. 1966: Phallic Worship. *A History of Sex and Sex Rites in Relation to the Religions of All Races from Antiquity to the Present Day*. London.
- Segerström, U. & Wallin, J.-E. 1988: Naturmiljön och människan i järnålderns Malax och Vörå i Österbotten, Finland. *Studia Archaeologica Ostrobotniensia* 1987: 20-34.
- Segerström, U. & Wallin, J.-E. 1991: Naturresursserna och odlingen under järnålder. Resultat av pollenanalyser. *Acta Antiqua Ostrobotniensia. Studier i Österbottens förhistoria nr. 2*
- Shepherd, D. 1995: Bear, Elk and Fish Symbolism in Finnish Contexts. The Symbolic Role of Animals in Archaeology. *Masca (=University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology Philadelphia, Pennsylvania) Research Papers in Science and Archaeology, vol. 12/1995: 27-37.*
- Smeds, H. 1935: *Malaxbygden*. Bebyggelse och hushållning i södra delen av Österbottens svenskbygd. En studie i människan och näringlivets geografi. Helsingfors.
- Suomen Kansan Muinaisia Taikoja I*, 1891: Metsästystaikoja. Helsinki.
- Suomen Kansan Muinaisia Taikoja II*, 1892: Kalastustaikoja. Helsinki.
- Suomen Kansan Muinaisia Taikoja III*, 1912: Maanviljelystaikoja. Helsinki.
- von Sutterlin, C. 1993: Ethnologische Aspekte des Gestus Weiblicher Schampräsentation. *Ethnographisch Archäologische Zeitschrift* 3/1993: 354-379.
- Taavitsainen, J.-P. 1990: Ancient Hillforts in Finland. Problem of Analysis, Chronology and Interpretation with Special References to the Hillfort of Kuhmoinen. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 94.
- Todd, M. 1987: *The Northern Barbarians 100 BC - AD 300*. Norwich
- Tvauri, A. 1997: Eesti lohukivid. Summary: Cup-Marked Stones in Estonia. *Arheoloogilisi uurimusi I. Tartu ulikooli arheoloogia kabinetti toimetised* 9. Toim. H. Valk.
- Tönisson, E. 1982: Keskmine rauaaeg. *Eesti esiajalugu*. 251-305. Tallinn.
- Uino, P. 1997: Ancient Karelia. Archaeological studies. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 104.
- Vilkuna, J. 1997: Förhistoriskt jordbruk i Mellersta Finland. Forskningsresultat i ljuset av en serie pollenanalyser. *Arkeologi i Mittnorden. Acta Antiqua Ostrobotniensia. Studier i Österbottens förhistoria nr 4: 53-62.*
- Vuorela, I. 1985: On the vegetational and agricultural history of Perniö, SW Finland. Results of pollen and ash residue analysis and C14-datings. *Annales Botanici Fennici vol. 22, no.2: 117-128.*
- Vuorela, I. 1991: Lounais-Suomen varhaismetallikautinen asutus ja viljely siitepölyanalyysin valossa. *Karhunhammas* 13: 2-25.
- Vuorela, I. 1995: Keski-Suomen asutushistoriaa Hankasalmen ja Saarijärven järvikerrostumien arkistoissa. *Geologinen tutkimuskeskus. Maaperäosasto. Raportti P 34.4.113.*
- Vuorela, I. & Hicks, S. 1995: Human impact on the natural landscape in Finland. A review of the pollen evidence. *Journal of the European Study Group on Physical, Chemical and Mathematical Techniques Applied to Archaeology (=PACT) 50.*
- Vuorela, I. ja Kankainen, T. 1993: Tammelan asutushistoriaa Kuivajärven kerrostumien paleoekologisen tutkimuksen valossa. *Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirja* 62 - 1993: 33-66.
- Walker, B.G. 1988: *The Womans dictionary of symbols and sacred objects*. San Francisco.